

Att bruka eller icke bruka jorden

**En fenomenografisk studie om uppfattningar av jord
och jordbruk**

Johan Sobelius

*Institutionen för landsbygdsutveckling
Uppsala*

**Doktorsavhandling
Sveriges lantbruksuniversitet
Uppsala 2003**

Acta Universitatis Agriculturae Sueciae
Agraria 385

ISSN 1401-6249
ISBN 91-576-6430-7
© 2003 Johan Sobelius, Uppsala
Tryck: SLU Service/Repro, Uppsala 2003

Abstract

Sobelius, J. 2003. *Att bruka eller icke bruka jorden. En fenomenografisk studie om uppfattningar av jord och jordbruk (To cultivate or not to cultivate the soil. A phenomenographical study about ways of understanding soil and agriculture)*, Doctor's dissertation
ISSN 1401-6249, ISBN 91-576-6430-7

Professional extension seldom gets the opportunity to establish a relaxed dialogue with individual farmers during field walks even when the objective is to enhance skills, know-how and competence in soil cultivation. Never the less personal experiences and *practical knowledge* play an important role in the everyday work at farm level.

Especially within ecological agriculture the concept of the *living soil* is of out-most importance as it may be the key motivation of farming. In Sweden farmers and consumers have played a powerful role in the development of ecological agriculture. What kind of understanding is the basis of these societal processes?

The thesis summarizes and discusses results of thirty-six qualitative research interviews with farmers and consumers in Sweden carried out during 2001. The research objectives is to develop a better understanding of existential and societal aspects of ways of understanding *soil* and *agriculture* to make a contribution to communicative action due to agricultural issues. Seventy-four ways of understanding *soil* were identified and put into seven categories of description. And fifty-four ways of understanding *agriculture* were identified and put into six categories of description. Relationships between the two groups of categories were elucidated. The analysis was made from theoretical frames of Edmund Husserl, Martin Heidegger and Jürgen Habermas.

The subjective characteristics of rationalism are essential and show the necessity of choosing the human subject as a point of departure in scientific work. To match the *life world* and the *system* in a reasonable way communicative action is needed. Results of the study show possibilities to widen the concept of communicative action through *agrarian language-games* where inter-subjective action includes natural resources in an *agricultural body*. Taking existential aspects of agriculture seriously it is also necessary to take theological perspectives into consideration.

Keywords: earth, ecology, epistemology, ethics, phenomenology, theology

Author's address: Johan Sobelius, Department of Rural Development Studies, SLU, SE-750 07 Uppsala, E-mail address: Johan.Sobelius@lbutv.slu.se

Sammanfattning

Vad som ska ske med vårt framtida bruk av jorden det avgörs till sist av vad vi människor själva vill med jorden. Och för att samhället ska kunna utveckla det jordbruk vi vill ha, måste det bli tydligt vad vi vill. Men hur ska det kunna bli tydligt? Hur kan samhället öppna sig för människors behov, så att de blir uppmärksammade, sedda och beaktade i det samhälleliga samtalet? Det är nämligen först då som man kan formulera strategier för jordbrukspolitik, lantbruksforskning och utbildning. Först då kan människor gemensamt och i samförstånd finna lösningar där man anar möjligheter till förmågor att skapa harmoniska livsmiljöer såväl för människor som för livet i hennes omgivning. Detta är nödvändigt med tanke på att människan i vår tid blivit en naturkraft att räkna med, och som om den missbrukas kan få förödande konsekvenser för livet på jorden. Det är mot denna bakgrund som det här avhandlingsarbetet kommit till stånd. Avhandlingen fokuserar människans existentiella och samhälleliga förhållanden till jord och jordbruk i Sverige.

När jag försöker göra min förförståelse av jord och jordbruk explicit och därmed omvandlar den till en kunskap för mig som jag kan förmedla, så omfattar denna kunskap om min förförståelse tre moment av kunskapen: det diskursiva, det intuitiva och det objektöst meditativa kunskapsmomentet. Med diskursivt kunskapsmoment avses de erfarenheter som kan uttryckas muntligt eller skriftligt. Med intuitivt kunskapsmoment avses intuitiva och praktiska erfarenheter. Med objektöst meditativa kunskapsmomentet avses en typ av erfarenhet som varken låter sig uttryckas verbalt eller i vardagens praktiska sysslor, men som indirekt kan förmedlas med samma visshet som de båda andra momenten.

Som rådgivare har jag haft många fältvandringar där syftet varit att studera jorden. Men även under så relativt sett gynnsamma omständigheter räcker ofta inte tiden till för djupare samtal med de som dagligen brukar jorden. Det är därför viktigt för forskningen att uppmärksamma dessa så ofta bortprioriterade personliga infallsvinklar. Annars finns det en risk att de glöms bort i det demokratiska samtalet om hur vi bäst utvecklar jordbruket. Det samtalet som på olika sätt motiverar inriktningen för diverse forskningsprogram, som rör vår livsmedelsförsörjning. Ett sådant demokratiskt förankrat handlingsprogram är frukten av den samhälleliga process som samhällsteoretikern Jürgen Habermas benämner kommunikativt handlande. Genom att belysa existentiella och samhälleliga aspekter av uppfattningar av jord och jordbruk blir det möjligt att ta hänsyn till dessa, då policydokument, forskningsstrategier och enskilda utvecklingsprojekt mejslas fram. Syftet med den här avhandlingen är således att skapa en ökad förståelse för existentiella och samhälleliga aspekter av uppfattningar av jord och jordbruk och därigenom bidra till villkoren för det kommunikativa handlandet när det gäller jordbruksfrågor.

Eftersom det är uppfattningar som uppmärksammas i den här fenomenografiska studien blir det viktigt att först reda ut vilka problem man därigenom ställs inför. Begreppet uppfattning är centralt i den fenomenografiska studien. Det är bara en bråkdel av våra relationer till omvärlden och dess fenomen som är fullt medvetna för oss, d.v.s. genomlysta av ett reflekterande begrepp. När vi uppfattar något uppfattar vi *saken själv*, inte vår föreställning om den. Föreställningen eller upp-

fattningen är liksom osynlig för oss och blir i praktiken ofta den underförstådda meningen i vårt sätt att med tankar, känslor eller handlingar förhålla oss till ett givet fenomen. Uppfattningar är den underförstådda referensramen inom vilken kunskapen samlas. Uppfattningarna är grunden för våra tankar, känslor och handlingar. Ett till begreppet uppfattning besläktat begrepp är *förförståelse*, som härrör från Hans-Georg Gadamers hermeneutiska filosofi. Eftersom uppfattningen är ett uttryck för kunskap är kunskapsbegreppet centralt för problembeskrivningen. Liksom den enskilde forskaren närmar sig sitt forskningsområde med en förförståelse av kunskapsbegreppet, så bär även den vetenskapliga traditionen på en förförståelse. Inom vetenskapen har man en strävan att kunskapen ska ordnas på ett systematiskt sätt utifrån vissa givna rationella utgångspunkter. Den vetenskapliga traditionens ambitioner tar sig uttryck i olika vetenskapliga ansatser vilka är utformade beroende på forskningsproblemet art. Man kan skilja på inomdisciplinär forskning, mångdisciplinär forskning och tvärvetenskaplig forskning. Därutöver kan man även urskilja tre stora forskningsfält: det humanistiska, det samhällsvetenskapliga och det naturvetenskapliga. För den tvärvetenskapliga kunskapsutvecklingen, med syftet att länka samman traditionellt skilda kunskapsområden, kommer oftast nya resultat att värderas olika. Det som för en naturvetare framstår som nytt, kan för en humanist vara redan känt och vice versa. Det tvärvetenskapliga arbetet syftar emellertid till att skapa en gemensam bas för förståelse och måste därför acceptera att den ömsom uppfattas som för svår eller för trivial allteftersom dess arbete betraktas av olika discipliner. Det tvärvetenskapliga arbetet ska bidra till nya perspektiv som, dels befruktar arbetet inom redan traditionellt utformade discipliner, dels bidrar till grundläggningen av nya discipliner. På ett universitet är det viktigt att saker också kan belysas på ett allsidigt sätt utifrån natur-, samhälls- och humanvetenskapliga aspekter. Den här studien är tvärvetenskaplig i den här presenterade meningen.

Eftersom uppfattningar kan sägas handla om vår förförståelse blir det viktigt för mig att ta fasta på detta då jag gör problembeskrivningen. Genom att på olika sätt försöka uttrycka min egen förförståelse av kunskapsbegreppet kommer jag också att samtidigt problematisera principiella aspekter av de uppfattningar av jord och jordbruk som senare blir föremål för den här fenomenografiska studien.

En viktig distinktion i kunskapsbegreppet är den mellan *påståendekunskap* och *praktisk kunskap*. Den förra är ett uttryck för ett diskursivt kunskapsmoment. Som redan ordet avslöjar så är denna kunskap beroende av att kunna formuleras som ett påstående. Den praktiska kunskapen däremot bekräftas i själva tillämpningen. På det viset är den mycket konkret, men omfattas samtidigt av ett intuitivt kunskapsmoment. Slutligen finns det objektlösa momentet som å ena sidan varken synliggörs genom uttalade påståenden eller praktiskt handlande, men som å den andra sidan skänker en insikt som för den enskilde innebär en tydlig bekräftelse. Indirekt kan det objektöst meditativa kunskapsbegreppet beskrivas. Genom att uppmärksamma dessa kännetecken hos kunskapsbegreppet har dess *form* beskrivits. Men den kunskapen har också ett *innehåll*. Vad påståendekunskapen hävdar eller vad den praktiska kunskapen förmedlar beror på kunskapssammanhanget eller den miljö i vilken kunskapen kommer till uttryck. Med tanke på att kunskapens innehåll är beroende av, dels människans placering i en bestämd kunskapsmiljö, dels de band som hon knyter till platsen, ändrar kunskapen karaktär allteftersom platsen skiftar. Kunskapen är därigenom mer en spegel av människans tillvaro än

något oföränderligt som lever sitt eget liv oberoende av människans förhåvanden. Precis som platser kan också kunskaper bli ovidkommande. Det är därför logiskt att den jordbrukande människans förhållande till sin kunskap har ändrats radikalt i takt med den moderna tidens inbrott och framför allt industrialiseringen av svensk landsbygd. Människans förhållande till platsen har ju blivit annorlunda. Platsen rymmer inte längre endast det territoriellt förankrade objekten bostad, ekonomibyggnader, skog, ängar, åker, djur, grödor och grannar. Platsen har kompletterats och/eller ersatts med funktionella objekt som arbetsplats i tätort på pendlingsavstånd, import/export av förnödenheter, valuta- och räntesvängningar, marknadsbörsernas uppgångar och fall eller tvära jordbrukspolitiska och –byråkratiska kast. Att beskriva platsen för människans vara i territoriella respektive funktionella kategorier kan vara ett framkomligt sätt att betrakta samhälleliga aspekter av jord och jordbruk.

I det gamla jordbrukssamhället var den territoriella integrationen överordnad den funktionella. I dagens välfärdssamhälle är det i princip tvärtom. Denna strukturella samhällsrevolution har skapat nya förutsättningar för människans lärande och kunskap. Genom seklers arbete på åkertegar, slätterängar, betes- och skogsmarker har människor tillsammans utvecklat kunskaper om lantbrukets villkor och arbetsformer. I hemmet och ute i fält har den i huvudsak praktiska kunskapen förts vidare från äldre till yngre generationer. Det var en kunskap som präglades av och som levde i samklang med människors vardagliga erfarenheter av byns sociala liv och av egna möten med naturrikena. Kunskapen var platsbunden. Genom att presentera agrarhistorien fram till vår tid utifrån ett sådant perspektiv bör grunden kunna läggas för en närmare precisering av forskningsproblemet, d.v.s. hur villkoren för ett kommunikativt handlande ser ut i vårt samhälle och hur dessa villkor kan tänkas påverka kunskapens form och innehåll.

För att få en förståelse för hur stora förändringarna inom jordbruket har varit kan det därför vara värdefullt med en rekapitulering av några centrala teman i den svenska agrarhistorien. En sådan genomgång uttrycker på sätt och vis en jordbrukandets egen förståelse. För att skapa en struktur i detta skeende kan det vara användbart att använda sig av en heuristisk modell som stöd för den egna reflektionen. Den valda modellen är en modifiering av *den humanekologiska triangeln* och delar upp skeendet i tre aspekter: individ, samhälle och naturmiljö samt kunskapens tre moment mellan vilka relationerna kan beskrivas på skiftande sätt beroende på vilket historiskt tidsavsnitt som avhandlas. Med den heuristiska modellen i tankarna kan därefter läsaren implicit reflektera över dessa relationer. Den agrarhistoriska genomgången börjar i Norden för cirka femtusen år sedan. Först definieras två principiellt viktiga begrepp *djuprotad grässvål* och *skottskog*. Därefter beskrivs de existentiella och samhälleliga aspekter av jord och jordbruk som sannolikt präglade människan under drygt tretusen år innan så småningom *bysamhället* började växa fram med dess *institutioner* och *inhägnader*. I nära tusen år spelade bysamhället en viktig roll i det svenska samhället. Slutligen sker den moderna tidens inbrott med konstruktionerna av *nationalstaten*, *industrialiseringen* och så småningom *välfärdssamhället*.

Den *djuprotad grässvålen* definieras som ”en grässvål bestående av buskar och träd”. Den vanligen kultiverade buskartan är hasselbusken (*Corylus avellana*) och vanliga träarter i grässvålen är ask (*Fraxinus excelsior*), ek (*Quercus robur*) och lind (*Tilia cordata*). Dessa busk- och träarter gynnade utvecklingen av en frukt-

bar grässvål. Däremot var framför allt bok (*Fagus sylvatica*), alm (*Ulmus glabra*) och gran (*Picea abies*) ett hot mot grässvålen. Begreppet *skottskog* definieras som ”en av människan tuktad djuprotad grässvål”. Skottskogen hålls lågvuxen genom nedskärning med yxa och lövkniv. Røjningståligen arter dominerar skottskogen. Skottskogen kan därför inte förstöras genom kalhuggning. Direkt efter avverkningen ser den ut som en ”stubbäng”. Så småningom då skott åter skjuter upp från rothalsarna får skottskogen ett risartat utseende. Därefter bildas kring varje stubbe busklikta skottsamlar. Därigenom, beroende på utvecklingsfas, gavs den djuprotade grässvålen olika namn. I den djuprotade grässvålen grävdes det ut åkertegar på de små fälten ”rummen” mellan buskar och träd i ängarna. Spannmålen såddes i dessa rum. Grässvålen övervallade åkrarna under vila, medan nya åkertegar hela tiden grävdes ut. På så sätt cirkulerade åkrarna i en form av komplex växtföljd med en flera decennier lång omloppstid omfattande såväl ettåriga grödor som hundraåriga trädstubbar. Skottskogsbruket med hamling liksom ”ambulerande” åkrar i den rika grässvålen var grundstommen i jordbruket. Den djuprotade grässvålen var av central betydelse i samhället. Det var den som utgjorde livskraften i samhällets produktionsapparat. Frej var åkerbrukets gud, men det var gröna högar som helgades åt honom – utan grässvålen ingen fruktbar åker. Grässvålar påträffas i bronsåldersgravhögar och kultborgar. Bonden betraktade troligen grässvålen som hemvist för fördolda krafter – att fruktbarhetsguden bodde i den – ett lån från gudarna, som måste förvaltas med omtanke.

Inhägnaden hade redan under äldre järnålder förekommit i odlingsystemet, men under yngre järnålder etablerade den sig ordentligt i det svenska jordbruket. Under missionstiden och Sveriges kristnande växer så det svenska *bysamhället* fram med de omfattande *institutionerna* för skötsel och underhåll av stängsel kring slätterängar, åkrar och fågator. Byalagets jordägare fördelade plikterna sinsemellan och gjorde återkommande gemensamma rundvandringar där de synade varandras åtaganden. Den inhägnade lövängen sköttes på så sätt att ädellöv gynnades medan gran, en och tall rensades bort. Därigenom formade bonden en jordmån av brunjordstyp som ökade jordens bördighet och avkastning mer än om jorden istället lämnats åt naturens egna krafter. Införandet av järn i jordbruksredskapen såsom lövknivar, skårar, liar, järnskodda årder och plogar m.m. underlättade och rationaliserade jordbruksarbetet samt gynnade utvecklingen av lövängen som bas i odlingsystemet. Byn var som en liten stat i staten med egna lagar s.k. byordningar. De äldsta byordningarna började skrivas ned i början på 1600-talet, men hade säkert under flera århundraden dessförinnan traderats muntligt. Dessa stadgar och sedvänjor var inte så lätta att rucka på från statens sida. Byalaget utgjordes av byns jordägande bönder med gemensamma ekonomiska, rättsliga, religiösa och försvarsmässiga intressen. Bönderna var delägare i byn, men inte av bestämda jordlottor, utan av en viss andel i alla slags ägor i proportion till andelen. På bystämman avhandlades de gemensamma ärendena och denna byförsamling med gamla anor är förebilden till Sveriges Riksdag. Budkavle, lur, horn eller trumma användes för att sammankalla bönderna till bystämman. När nyheter från utlandet och revolutionära idéer spreds på den svenska landsbygden blev byalagets starka gruppmedlemskap farlig för staten.

Under 1500-talet växer den svenska *nationalstaten* fram under ledning av Gustav Vasa. Under 1600-talet blev Sverige till en politisk stormakt. Detta satte sina spår under de kommande seklerna. En av centralmaktens projekt var storskif-

tesreformen som successivt introducerades i olika modifieringar under andra hälften av 1700-talet på förslag av lantmätariingenjören Jacob Fagott. Bedömningen var att den ökande tegsplittringen försvårade en rationell jordbruksdrift samtidigt som det kollektivt präglade jordinnehavet hämmade nyodlingen och folkökningen. Därför ansågs att storskiftet var en nödvändig reform. Under 1700-talet tyckte man nämligen att det var önskvärt att en nation hade en stor befolkning och en kraftig folkökning oavsett vad de sociala konsekvenserna skulle medföra i form av fattigdom m.m.. Det låg både i statens och i de besuttnas intresse att jordbruksproduktionen steg och en sådan produktionsutveckling var bara möjlig om fler arbetade inom jordbruket. Dessutom behövde såväl en ökning av exporten som den militära styrkan en större arbetskraft. Den svenska adelsmannen Rutger Macklean blev pionjär att införa enskiftet i större skala, då han genomförde enskiftet på Svaneholms slott 1785. Enskiftet innebar att byarna sprängdes och därmed upphörde den äldsta samhällsbildningen att fungera. När stadgan om laga skifte infördes 1827 ersatte den tidigare storskifte och enskifte. Under de kommande femtio åren försvann byn som bebyggelseform och institution. Byinstitutionens upphörande och befolkningsökningen var två viktiga resultat av skiftesreformerna. Denna radikala förändring av människors liv ledde bland annat till uppkomsten av folkrörelserna, till exempel arbetarrörelsen, frikyrkorörelsen och nykterhetsrörelsen. Skiftet medförde också att en stor nyodlings- och torprörelse växte fram i Sverige. Samtidigt påbörjades *industrialiseringen* av samhället.

De våldsamma förändringarna av de tusenåriga samhällsinstitutionerna och jordbruket gav upphov till allt större kritik mot den moderna samhällsutvecklingen. I början på 1900-talet startade diverse reformrörelser inom odlingen och jordbruket som motkraft till industrialiseringen. Reformrörelserna kännetecknades av ett nytt paradigim där såväl naturvetenskaplig och politisk materialism som industriell utveckling ifrågasattes. Det var framför allt rörelser i Tyskland och England som under mellankrigstiden såg behovet av nytänkande. Den i början av 1900-talet grundade antroposofiska rörelsen hade redan under 1910-talet börjat experimentera inom konst och pedagogik. På 1920-talet utvecklades en tillämpning av antroposofi på jordbrukets område och under senare delen av 1930-talet flyttade en del ifrån det oroliga Tyskland och slog sig ner i Sverige. Så befästes den biodynamiska rörelsen i Sverige. Under de första decennierna efter andra världskriget gick företrädare inom den biodynamiska rörelsen i bräschen för det som under 1980-talet, med en gemensam benämning, kom att kallas för ekologiskt lantbruk. Vid det laget hade emellertid Förbundet Organisk Biologisk Odling utvecklats till en vital organisation som tillsammans med övriga aktörer inom den ekologiska rörelsen i Sverige tog initiativet till ett fördjupat utvecklingsarbete med bred förankring.

Efter andra världskriget utvecklades det svenska välfärssamhället. Den utvecklingen har såväl en framsida som en baksida. Den materiella välfärden har ökat. Men industrisamhällets många gånger relativt långtgående arbetsdelning har varit en bidragande orsak till den urbaniserade människans alienation från jordbruket. Avståndet mellan åker och matbord har ökat. Färre människor får därför möjlighet till att lära känna den primära livsmedelsproduktionen, och allt fler specialiserade utbildningar minskar förmågan till överblick. Det moderna samhällets livsstil upplevs som stressande av allt fler. Tidsbristen innebär att efterfrågan på s.k. snabbmat ökar. Fler upphör att göra hemlagad mat och matlagningskonstens vara

är en öppen fråga. Förhållandet att man vet mycket om sitt eget arbetsfält, men lite om hur dess verksamhet förhåller sig till andras och naturen, är uttryck för dagens industrialiserade och specialiserade samhälle. Man kan ställa sig frågan hur möjligheterna till ett sunt lärande, som leder till ändamålsenlig kunskap påverkas. Och vad är en ändamålsenlig kunskap? Vem ska bedöma det?

Det kan mot bakgrund av urbaniseringens utarmning av landsbygden sociala strukturer skapas ett intryck av att människor som tidigare levde genom att odla jorden numera bor i städer där de aldrig kommer i kontakt med någon odlingsjord. I Sverige har det emellertid visat sig att många som flyttar till städerna fortsätter att ge uttryck för sitt odlingsintresse, då som fritidsodlare. Idag finns det ungefär två och en halv miljon trädgårdar i Sverige omfattande cirka trehundra tusen hektar. Cirka två miljoner hushåll, vilket är hälften av landets hushåll, har småhus och tillgång till trädgård. Dessa hushåll utgör nära tre femtedelar av Sveriges befolkning. Tre tiondelar av alla barn under 16 år saknar bostad med trädgård, men resten gör det inte. Summa summarum har drygt sex miljoner invånare *möjlighet* att odla i villaträdgård, i trädgården vid fritidshuset eller på kolonilotten. Det innebär att människor i Sverige fortfarande har en placering i tillvaron som *möjliggör* en kunskap om odling.

Därmed har den här korta historiska resumén karakteriserat några grundläggande villkor för förståelsen av jord och jordbruk under de senaste femtusen åren i Sverige. De agrarhistoriska kunskapsmiljöernas metamorfos leder på 1900-talet fram till en diskussion om jordbrukandets vara eller icke vara. Eftersom detta är bakgrunden till syftet med det här arbetet blir det relevantt att närmare studera det fenomen som reformrörelserna inom jordbruket är uttryck för. Som ett samlande begrepp har *ekologiskt lantbruk* angivits som benämning på denna motreaktion mot förhärskande utvecklingstendenser. Då *ekologiskt lantbruk* som socialt fenomen har sina rötter i en kunskapsanalys och kritisk reflektion kring jordbrukets respektive samhällets nuvarande utvecklingsstadium är det intressant att närmare studera vad det är som karakteriserar *ekologiskt lantbruk*. Genom en sådan ökad förståelse kommer det att vara lättare att finna adekvata teoretiska referensramar för det här avhandlingsarbetets sökta existentiella och samhällsliga strukturer i människors uppfattningar. Därför följer här nu en principiell genomgång av begreppet ekologiskt lantbruk. Begreppet *ekologiskt lantbruk* definierades 1989 av många olika aktörer med bred förankring inom de nordiska länderna. Av den nordiska definitionen framgår det att med *ekologiskt lantbruk* avses ett självbärande, uthålligt agroekosystem i balans, och att systemet så långt som möjligt baseras på lokala och förnyelsebara resurser. Vidare presenterar plattformen en idébakgrund som säger att *ekologiskt lantbruk* bygger på en helhetssyn, som omfattar de ekologiska, ekonomiska och sociala sidorna av lantbruksproduktionen både i lokalt och globalt perspektiv. Naturen betraktas som en helhet med sitt eget värde, och människan har ett moraliskt ansvar att driva lantbruket på ett sådant sätt att kulturlandskapet utgör en positiv del av naturen.

Det blir tydligt att *ekologiskt lantbruk* inte endast handlar om odlingstekniska åtgärder på skiftesnivå, utan berör hela livsmedelskedjan och samhällsfrågor i sin helhet. Jordbrukspolitiken under de senaste tjugo åren har uppmärksammat *ekologiskt lantbruk*, dels på grund av en större konsumentefterfrågan, dels på grund av ett kraftfullare politiskt engagemang från de organisationers sida som representerar *ekologiskt lantbruk*. Den här formen av jordbruk aktualiserar frågor om vilka

avgränsningar vi ska tillåta oss att göra då vi studerar frågor som rör jordbruk. Är skiftet en naturlig avgränsning eller gården? Exempel från omlägningsstudier visar att det inte finns någon naturlig gräns som säger hit men inte längre. Istället handlar det om ett vitt och brett forskningsfält där det blir nödvändigt med tvärvetenskapliga arbetssätt kombinerat med fackmässiga djupdykningar.

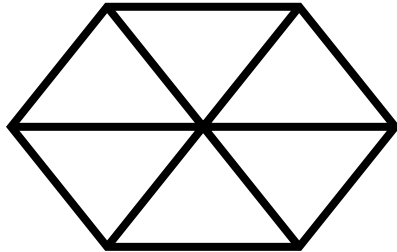
Jordbrukets forskningsområde omfattar komplexa socioekologiska system. Bland annat finns det ett legitimt politiskt intresse av att styra forskning, eftersom denna så påtagligt påverkar såväl samhälle som naturmiljö. Därför är det naturligt att en del begrepp som förekommer i det samhälleliga och akademiska samtalen är värdeladdade eller normativa. Då det gäller att prioritera forskningsfrågor, välja metoder och tillämpningar av forskningsresultaten, så förutsätter sådana prioriteringar, val och tillämpningar etiskt förankrade omdömen. Vetenskapen som process för lärande äger rum såväl inom som mellan individer och sker utifrån ett specifikt kunskapsområde. Detta sammanhang anger således vems mål och syften som forskningen ska tjäna liksom vilka metoder för observation som är adekvata. Det akademiska samtalet ska i bästa fall kunna ske i en öppen atmosfär där dialog och kritisk reflektion ges vederbörligt utrymme.

De teoretiska referensramarna i den här avhandlingen hämtas ifrån teorier som utvecklats av Edmund Husserl (1859-1938), Martin Heidegger (1889-1976) och Jürgen Habermas (1929-). De har på olika sätt närmat sig existentiella och samhälleliga aspekter i människans roll som samhällsdanare och vittne på jorden. De har även, var och en på sitt sätt, anlagt ett kritiskt perspektiv på den förhärskande samhällsutvecklingen. Därför har jag funnit det lämpligt att arbeta utifrån teoretiska perspektiv som har sin utgångspunkt i deras arbeten. I det följande ska jag närmare utveckla tankarna om hur en sådan teoretisk ansats för den här avhandlingen ser ut.

Objektivismen är ett resultat av filosofins upptagenhet av att reflektera över naturen och över människorna som lever i den. Med hjälp av det filosofiska tänkandet idealiseras naturens tids- och rumsdimensioner som fylls med storheter, massor, tal, figurer, grader, poler, ytor med mera. På så sätt uttrycks naturen i allt mer idealiserade former. Ur lantmäteriet uppstår geometrin, ur räknandets konst aritmetiken, ur vardagens arbete med verktyg och redskap föds den matematiska mekaniken. Och utan att någon egentlig hypotes uttryckligen formuleras omvandlas vardagens åskådliga natur och värld till en matematisk värld – naturvetenskapens värld. På detta viset uppstår en kännbar kluvenhet hos människan; hon tillhör en värld av objektiva fakta, men samtidigt såsom person, såsom ett jag, har hon uppsatta mål, syften, traditionsbundna normer, sanningsgrundade normer – eviga normer. Husserl menar att synen på människans intellekt såsom varande ett ”bihang” till hennes kropp eller något som är bundet till naturens tids- och rumsdimensioner är en motsägelse. Naturvetaren måste göra klart för sig att grunden för det egna tankearbetet utgör den omgivande livsvärlden. Denna livsvärld förutsätts ständigt som varande utgångspunkten för tänkandet. Detta arbetsfält tas för givet och dock; först utifrån denna livsvärld får naturvetarens frågor och sätt att tänka en mening. Varken formler eller matematisk objektivitet anger *hur* de blir meningsfulla för naturvetaren i dennes vardag och livssammanhang. Därigenom att den åskådliga omvärlden, den blott subjektiva vardagen, glöms bort i det vetenskapliga arbetet, glömmes också naturvetaren bort sig själv såsom *arbetande subjekt* och blir således inte heller vetenskapligt uppmärksammas. Naturvetaren

lägger inte märke till den nödvändiga förutsättningen av att ingå i sin tids omvärldsgemenskap av människor som också ska kunna förstå och ta ställning till de naturvetenskapliga resultatens giltighet. Detta har lett fram till en nästan out-
härdlig oklarhet vad gäller de metodologiska förhållandena mellan natur- och
humanvetenskapen. Husserl menar att det aldrig har funnits och att det heller
aldrig kommer att finnas någon objektiv vetenskap kring människans andliga
intellekt eller någon objektiv lära om själen. Och då menas med objektiv att själen
visar sig i form av tids- och rumsliga fenomen. *Den sanna naturen i sig, i natur-
vetenskaplig mening konstitueras av naturvetarens andligt och själsligt präglade
intellekt och förutsätter således en humanistisk vetenskap.* Husserl anser att
objektivismen är ett uttryck för en *naiv rationalism*. Husserl är dock mån om
rationalismen i sig, att de giltighetsanspråk som görs står på en logiskt solid grund.
Det skulle annars överhuvudtaget inte kunna finnas någon vetenskap eller någon
annan form av kunskap heller. Giltighetsanspråken måste vara logiskt solida. Med
det menas att de kan begripas av var och en. Men om det kan begripas av var och
en, så måste det vara något som alla kan nå, något som man har gemensam tillgång
till. Därför blir också för Husserl den rena logikens *a priori* grund uttryck för
ett kollektivt medvetande. Hur filosofins uppgift bidrar till ett kollektivt förnuft
åskådliggörs av följande exempel. Räkne-maskinen är en mekanisk konstruktion
som lyder mekanikens lagar. Att tangenttryckningarna leder till korrekta beräk-
ningar enligt de aritmetiska satsernas betydelse är ändamålet med den mekaniska
räkne-maskinen. På samma sätt kan man kognitivt försöka förklara hur människan
gör för att räkna ut summan av »1+2». Den kognitiva förklaringen hur vi tänker är
emellertid på samma sätt som den mekaniska förklaringen hur räkne-maskinen
fungerar en helt annan sak än det aritmetiska fenomenet »1+2=3». För att
fysikaliskt eller kognitivt förklara räkne-maskinens respektive det kognitiva
tänkandets funktion kommer ingen att använda sig av de aritmetiska lagarna. För
att förklara räkne-maskinen respektive tänkandets funktion använder man sig
istället av de mekaniska respektive kognitiva lagarna. På liknande sätt riskerar
varje erfarenhetsvetenskap att blanda ihop sitt eget områdes empiriskt bestämda
lagar med den rena logikens lagar och därmed inte förmå sig att se den *a priori*
existerande rena logiken. Tvärtom riskerar den empiriska vetenskapen att utifrån
empirin försöka bygga upp en empirisk-logisk bas för den rena logiken. Det är
mot denna form av ”psykologism” som Husserl vänder sig. Anledningen till att de
empiriska vetenskaperna inte är lika måna om integriteten hos den rena logikens
fenomen kan vara att fenomenen inte låter sig observeras via människans sinnen
som om de hade varit ljud eller dofter. Men lika absurt som det är att måla ljud
eller avbilda dofter genom att spela musik, att helt enkelt uttrycka en kvalitét med
hjälp av en annan, så kan den rena logikens fenomen, som inte är av någon sinnlig
kvalitét uttryckas genom någon sådan. Husserl grundade fenomenologin vars
uppgift är att lära känna de fenomen som människan erfar. För att beskriva den
principiella strukturen hos *alla* fenomen definieras de fyra begreppen ‘ $\upsilon\lambda\eta$ *hyle*,
 $\mu\omicron\rho\phi\eta$ *morfe*, $\nu\omicron\epsilon\sigma\iota\varsigma$ *noesis* och $\nu\omicron\epsilon\mu\alpha$ *noema*. Relationen mellan ett fenomen
hyle, *morfe*, *noesis* och *noema* kan illustreras med hjälp av ett geometriskt exem-
pel. I nedanstående figur är det ”svarta mot det vita” *hyle*, medan ”strecken” är
morfe. Beroende på subjektets sätt att välja betraktelsesätt (uppfattningens *noesis*)
kan strecken som konstituerar den geometriska figuren uppfattas som exempelvis
en hexagon med tre diagonaler, sex stycken trianglar, två olika fall med tre

stycken romber (med varsin diagonal), tre olika fall med två stycken trapetser, två fall med en kub (sedd ovanifrån eller underifrån) o.s.v. Detta får illustrera olika subjekts infallsvinklar på ett fenomen. Men det blir samtidigt tydligt att detta inte leder till någon relativism.

Varje uppfattnings *noesis* är nämligen väl definierad, och andra subjekt som från början valt att definiera fenomenet annorlunda kan förstå den nya definitionen. Den subjektiva aspekten har visat sig ha ett *idealt innehåll*. På motsvarande sätt kan man konstatera att varje uppfattnings *noema*, dess objektiva aspekt har ett idealt innehåll. På samma sätt kartlägger fenomenologin andra fenomen i det kollektiva medvetandet.

Medan de flesta använder ordet *är* i var och varannan mening, utan att närmare reflektera över det, menar Heidegger att vi därigenom faktiskt *uttalar* en sanning om varat, som förtjänar ett större intresse från vår sida. Var och en har ju en, åtminstone dunkel, känsla av vad begreppet *vara* står för, men vi glömmer bort att förundras över det. För Heidegger handlar det emellertid om att åter fråga efter varat, inte att tala *om* det, utan att tala *till* det genom att oupphörligen söka det i förundran och närvaro. Att söka något i förundran innebär att man är närvarande i nuet med ett öppet sinne. Det handlar om ett lyssnande och inte om något exploaterande förhållningssätt. Det handlar om att andäktigt och respektfullt närma sig något. Heideggers frågor efter varat präglas därför av ett annat sinnelag än det som, i hans ögon, tjänar som förebild och lett till västvärldens hegemoni. Frågandet blir inledningen till en dialog som successivt verkar förädlande på frågeställarens kännedom om varat och därigenom även en ökad kännedom om sig själv. Den ökade självkännedomen blir genom frågandet som ett hemvändande ett hemvändande till sitt rätta vara, som tidigare på grund av underlåtenheten att förundras över varat dolts av alienation. Heidegger vänder sig mot den för västerlandet karakteristiska och moderna teknologiska strömning och ser den som ett uttryck för Friedrich Nietzsche's anda, där viljan i sig blir till ett självändamål för subjektet som därmed blir blint för varje systems naturgivna eller etiska ändamål. Människan och naturen blir istället till objekt för ett kallt beräknande subjekt. Heidegger förespråkar istället att man öppnar sig *för det som efterfrågas och blir till en känslig plats eller till ett genomsläppligt rum för sitt öppnande*. Han lyfter fram det ödmjuka perspektivet, där man lätt kan finna likheter i attityden med religiösa aspekter av bönen som metod, även om Heidegger själv inte ville se någon teologisk koppling till sin ontologi.

Till Skillnad från Husserl vill inte Habermas ge filosofin någon anspråksfull roll i förhållande till övriga vetenskaper. Filosofin är inte någon förutsättning för

stringent vetenskapligt arbete och bör heller inte agera som någon domare över andra vetenskaper. Filosofin kan emellertid tjäna som ett tolkningsredskap för att stimulera ett kommunikativt handlande när till exempel experter och lekmän kommit långt ifrån varandra i vardagsdialogen. Habermas bygger inte heller sina teorier på någon heideggersk grund, utan söker stöd för sina resonemang i olika faktavetenskaper. Ett sådant stöd finner Habermas bland annat i *historiematerialismen*. Den *historiska materialismen* är en teori för social utveckling som utifrån ett kritisk teoretiskt perspektiv närmar sig problemställningar som rör människa och samhälle. I teorin görs det antaganden om människans evolution och sociala utveckling från primater, genom hominidstadier och fram till *Homo sapiens*. Dessa antaganden bygger på de senaste hundra årens antropologiska forskningsresultat och ligger alltså till grund för den filosofiska reflektionen inom *historiematerialismen*. En sådan reflektion, eller snarare spekulation, har inte sin utgångspunkt utifrån det som är, utan vad som eventuellt har varit. Utifrån antropologiska scenarier söks förklaringsmodeller till det som är verksamt idag. Då det gäller att komma åt lärandet som dynamisk faktor i *arthistorien*, människans samhälleliga evolution, bygger Habermas sina grundantaganden på en kognitiv modell som till stor del baseras på Jean Piagets och Lawrence Kohlbergs arbeten med barns psykologiska utveckling av förståelse och moral. Enligt Habermas erbjuder den kognitiva psykologin en tillräckligt bra modell för tänkandets ontogenes eller utveckling. Det är Piagets teori angående *preoperationellt, konkret operationellt* samt *formellt operationellt* tänkande som står i fokus. Men även Kohlbergs resultat, som erhållits i Piagets forskningstradition har, enligt Habermas, stora förtjänster då det gäller att kunna tjäna som teoretisk underbyggnad för en rekonstruktion av den historiska materialismens teori. Kohlberg formulerar i överensstämmelse med Piaget tre moraliska stadier och benämner dem: *prekonventionellt stadium, konventionellt stadium* och *postkonventionellt stadium*. Med dessa begrepp som grund intresserar sig Habermas för olika sociala handlingsteorier.

I det *kommunikativa handlandet* samverkar minst två språk- och handlingsförmögna aktörer. Aktörerna har ett gemensamt intresse av att förstå den situation utifrån vilken man tänker handla, och det *kommunikativa handlandet* bygger på ett ömsesidigt delgivande av varandras handlingsplaner. I det *kommunikativa handlandet* har språket en central ställning. Med utgångspunkt från Habermas begrepp om det *kommunikativa handlandet* blir samhällsutvecklingen en fråga om språklig kommunikation. Det som inte explicit uttrycks genom språket kan inte beaktas med hjälp av det kommunikativa handlandets metod. Därför blir frågan hur samhället hanterar de språkliga uttrycken en nyckelfråga utifrån Habermas perspektiv. Habermas menar att språkförståelse egentligen handlar om en förmåga att handla och refererar till Ludwig Wittgenstein utifrån Karl Otto Apels kritik. Språk i sig är exempel på gemensamma överenskommelser. Inom varje språkområde råder en konsensus kring hur språket ska användas. Konsensus är helt enkelt en förutsättning för varje språk. Därför är språket så centralt för det *kommunikativa handlandet*. Att lära ut ett språk förutsätter träning, inte förklaring. Det gäller att lära sig att följa bestämda regler, vilket Wittgenstein kallar för *språkspel*. Habermas refererar vidare till Wittgenstein och slår fast att man kan betrakta språket som en *livsform*. Utifrån detta kan man förstå varför Habermas ser sitt begrepp *livsvärld* som ett komplementärt begrepp till det *kommunikativa handlandets* begrepp. Om

vi utgår ifrån Habermas *kommunikativa handlande*, med ambitionen att utifrån gemensamt insedda giltighetsanspråk formulera en nusituation, blir frågan om möjligheten för ett kollektivt medvetande ställd. Med kollektivt medvetande ska då förstås det faktum att det finns giltighetsanspråk som kan uppfattas gemensamt. Husserl intresserar sig för att visa hur sådana giltighetsanspråk logiskt kan underbyggas. Heideggers ontologiska intresse berör närmare subjektets sätt att ställa frågor till varat. Sammanfattningsvis kan man för det första säga att villkoren för det kommunikativa handlandet, som Habermas betonar, med hjälp av Husserl och Heidegger, bestäms av synen på den rena logikens ställning respektive förhållningssättet till varat. För det andra preciseras kritiska tillstånd hos samhället genom att beakta *medvetenheten* om rationalismens naivitet, *kärleken* till varat uttryckt som ett autentiskt frågande samt *harmonin* mellan livsvärld och system. Därmed har de teoretiska referensramarna angivits vilka ska belysa existentiella och samhälleliga aspekter i uppfattningar av jord och jordbruk och därigenom bidra till villkoren för kommunikativt handlande när det gäller jordbruksfrågor.

Individens subjektivt präglade unika värld blir fångad tack vare fenomenologins rena logik. För Husserl står inte objektiviteten att finna oberoende av eller utanför det kunskapande subjektet, utan objektiviteten uppnås först via subjektets aktivitet. Det är också i denna subjektets livsvärld som ett autentiskt frågande efter varats natur kan ske. Ett sådant heideggerskt frågande söker sig in i det objektöst meditativa kunskapsmomentets dimensioner. Det är i dessa kunskapsmiljöer och under dessa betingelser, som individens personliga kognitiva struktur utvecklas. Därigenom bidrar den till och präglar den kulturella världen, så som den uttrycks i Habermas livsvärldsbegrepp, där den sociala kognitiva strukturens dynamik blir till drivkraften i samhällsutvecklingen. Genom Heidegger och Husserls fenomenologiska infallsvinklar och Habermas erkännande av individens präglning av den sociala dynamiken har en aspekt av forskningsproblemet belysts – den enskilde individens unika värde. Då man blickar ut över världens alla länder kan man undra hur det globala samhällets utvecklingsbetingelser är då det gäller att ta vara på individens unika värde. Men för att inte komplicera diskussionen räcker det att blicka på vår egen europeiska kontinent. Inom till exempel EU finns det för närvarande femton medlemsländer, men ytterligare tolv länder är på väg att lösa medlemskap. Den framtida unionen kommer troligen att få en befolkning på cirka fyrahundraåttio miljoner invånare som tillsammans talar omkring trettio olika språk. Vad kommer detta att innebära då vi talar om relationen mellan samhälle och naturmiljö inom EU? Som vi redan berört är ju jordbruket ett konkret uttryck för denna relation. Men finns det inom EU endast en jordbruksrelation? Innebär det inte snarare att vi måste tala om åtminstone tjugosju olika relationer med stora variationer vad gäller jordbrukens struktur och innehåll? Hur ska man skapa förutsättningar för en rimlig kommunikation i ett sådant europeiskt jordbrukssammanhang? *Forskningsproblemet berör således ett uppmärksammande av dels individens unika värde och roll inom det kommunikativa handlandet, dels villkoren i sig för det kommunikativa handlandet i samhället som helhet.* Eftersom *ekologiskt lantbruk* fungerar som en katalysator då det gäller att generera principiellt viktiga frågor som rör relationen mellan samhälle och jordbruk är det en adekvat utgångspunkt. Men även det faktum att flertalet svenskar, urbaniseringen till trots, har möjlighet till en relation med brukandet av jorden blir förutom yrkesodlaren även fritidsodlare och konsumenter viktiga aktörer. Dessa har också varit repre-

senterade i samband med arbetet med att utveckla en gemensam plattform för *ekologiskt lantbruk*. Syftet blir således att finna uppfattningar som dels är representativa för viktiga aktörer inom arbetet med att utveckla ett *ekologiskt lantbruk*, dels tillför viktiga perspektiv som belyser problematiken med vår livsmedelsförsörjningssituation. De uppfattningar som dokumenteras bör utgöra en inspirerande bas för en fortsatt diskussion och ett fortsatt utvecklingsarbete. Forskningsfrågorna får då följande färdiga lydelse:

1. Hur ser existentiella och samhällliga aspekter av uppfattningar av jord och jordbruk ut bland yrkesodlare, fritidsodlare och konsumenter inom jordbruket?
2. Hur kan yrkesodlare, fritidsodlare och konsumenter bidra till en bättre förståelse för existentiella och samhällliga aspekter av uppfattningar av jord och jordbruk genom att utveckla och dela med sig av sin egen förståelse till andra individer som berörs av jordbruket?

Med tanke på livsvärldsperspektivet gäller det att utveckla formerna för erfarenhetsutbyten och informationsflöden mellan jordbruk och övriga samhället. En ökad medvetenhet inom livsmedelskedjan om hur olika aktörer tolkar verkligheten kommer att främja den gemensamma förståelsen och utbytet av nya idéer. Med andra ord; hur tar samhället hand om de praktiska erfarenheter som dagligen görs? Är man medveten om dessa livsvärldars unika erfarenheter? Förstår man hur dessa erfarenheter bidrar till kvalitetsutvecklingen i övriga livsmedelskedjan?

En forskningsmetod används för att få svar på en eller flera forskningsfrågor. Metoden är således en funktion av forskningsfrågan/frågorna. Efter att i början av 1900-talet ha betraktat sig själv som en oberoende observatör av forskningsbara objekt har den moderna forskaren tvingats inse hur nära och intimt knuten den egna begreppsvärlden är med den forskningsmetod man själv valt att arbeta med. Syftet med denna studie leder till speciella krav på den metod som väljs. Metoden ska på något sätt generera svar som kan omsättas i ett socialt sammanhang där ett kommunikativt handlande förväntas kunna äga rum. Detta kräver att metoden på ett eller annat sätt blir delaktig i ett sådant socialt sammanhang alternativt att ett sådant socialt sammanhang görs delaktigt i metoden. Endast så kan metoden tjäna studiens syfte. Då det gäller val av metod finns det ett helt spektrum att välja bland. I avhandlingen ges det exempel på olika metoder. Med den socialantropologiska metoden *deltagande observation* uppmärksammas många former av mänskliga uttryck såsom odlingsåtgärder som sätter sina avtryck i landskapet eller sociala beteendemönster eller diverse arbetskraftsinsatser och användning av teknologiska hjälpmedel. Då det gäller studiet av uppfattningar och kunskaper så visar de sig också i dessa uttryck. I denna mångfacetterade vardagsmiljö kan också det sporadiska samtalet med den enskilde ibland bli till en informell forskningsintervju som kan fortsätta vid nästa tillfälle och på det viset, undan för undan, fördjupas. Till skillnad från samtalet där båda har en ömsesidig strävan att förstå varandra är intervjun asymmetrisk, d.v.s. intervjuaren tar sig rätten att ställa frågor. Vill man fånga alla slags implicita innebörder kan det dock vara önskvärt att komplettera en intervju med en deltagande observation. I ett nära samtal med jordbrukare kan emellertid en djupare förståelse fås för de uppfattningar och kun-

skaper som vägleder dem i deras vardagliga arbete på gården speciellt om intervjuerna sträcker sig över flera år. Då kommer den kvalificerade forskningsintervjun väl till pass. Så vilka forskningsmetoder bör vi använda oss av i vårt sökande efter svaren på våra forskningsfrågor? Svaret på den frågan är beroende av vad vi förväntar oss för typ av svar. Vad består uppfattningar av jord och jordbruk av egentligen? För att kunna göra observationer i de olika kunskapsmomenten behövs adekvata forskningsmetoder. Det som är lättast att studera är det diskursiva momentet, därefter det intuitiva momentet, medan det svåraste är det objektöst meditativa momentet. Varje människa omfattar dessa tre kunskapsmoment och därigenom är också varje *uppfattning* mer eller mindre förankrad i dessa olika moment. Detta gäller även uppfattningar av jord och jordbruk. Det samhälleliga samtalet om hur förhållandet mellan individ, samhälle och naturmiljö bör gestaltas sker till största delen med förankring i det diskursiva kunskapsmomentet. Genom att välja detta moment gör man det möjligt för de intervjuade att delta under mer likartade förhållanden. Problemet är då att de intuitiva aspekterna av uppfattningen inte kan registreras på ett adekvat sätt. Kunskap som sitter i händerna och som för att användas inte behöver verbaliseras, utan endast praktiseras, riskerar att inte bli synliggjord om man inskränker observationerna till det diskursiva kunskapsmomentet. Detta är inget argument mot det diskursiva momentet. Det gäller bara att vara medveten om dess begränsningar. Den fenomenografiska metoden har valts i den här studien. Den är utvecklad inom det pedagogiska forskningsområdet. Med hjälp av fenomenografi studeras människors uppfattningar *av* fenomen. Det är alltså inte människors uppfattningar *om* fenomen som studeras. Skulle det vara så att den intervjuade mycket tydligt tycker bra eller illa om fenomenet, så gäller det att bortse från detta tyckande i sig och istället närmare undersöka *hur* fenomenet beskrivs ifråga, *hur* det definieras. Inom psykologi, pedagogik, antropologi, etnografi, hermeneutik med flera forskningsdiscipliner förekommer det likartade forskningsansatser där man är intresserad av att beskriva människors uppfattningar av diverse fenomen. Marton som forskar inom pedagogikens område menar att beskrivningar av uppfattningar, oberoende av vilket forskningsområde det gäller, skulle vinna på att sammanföras till en disciplin. Han myntade därför termen fenomenografi som benämning på detta tvärvetenskapliga område. Det finns olika former av fenomenografi: diskursiv, experimentell, naturenlig, hermeneutisk och fenomenologisk. I den här studien har jag använt mig av en kombination av diskursiv och fenomenologisk fenomenografi. Diskursiv, eftersom den har sin utgångspunkt i en konkret frågeställning, fenomenologisk, eftersom det handlar om intervjupersonens högst personliga erfarenheter och därför är väldigt levande och konkreta. Den fenomenografiska forskningsmetoden använd på det här viset är adekvat med tanke på det moderna samhällets fokusering på verbaliserad kommunikation människor emellan.

Forskningsarbetet i den fenomenografiska arbetsgången består av följande komponenter. Man väljer ett fenomen i omvärlden. Den här studien beaktar uppfattningarna av fenomenen jord och jordbruk. En eller flera aspekter väljs ut i det här fallet existentiella och samhälleliga aspekter. Därefter vidtar själva intervjuerna. Totalt gjordes fyrtiofem intervjuer; nio stycken pilotintervjuer (förberedande studie) och trettiosex huvudintervjuer. Intervjuerna var i genomsnitt drygt fyrtio minuter långa. De bandade intervjuerna (utsagorna av uppfattningen) skrevs sedan

ut på papper. Man kan inte veta på förhand hur många sidor text de transkriberade intervjuerna kommer att omfatta. Det beror, dels hur långa intervjuerna är, dels vilket tempo intervjuerna håller, d.v.s. hur många ord som uttalas per tidsenhet. I den här studien var tempot i intervallet sextio till drygt etthundratjugo ord per minut. Totalt omfattade pilotintervjuerna och huvudintervjuerna en inspelningstid på drygt fyra timmar respektive tjugosex timmar – totalt trettio timmar. I transkriberad form motsvarar trettio timmar inspelad intervjutid cirka trehundra sexstytton stycken A4-sidor med cirka femhundra ord per sida. Med utgångspunkt från de utskrivna texterna analyseras de skriftliga utsagorna. Det som analyseras är uppfattningarna och deras noematiska och noetiska strukturer. Vid analysen av de skriftliga utsagorna identifieras olika uppfattningar. Varje intervju kan generera ett flertal uppfattningar. I den här studien identifierades etthundratjugoåtta olika uppfattningar. I analysens andra steg är det fenomenografens uppgift att upptäcka gemensamma nämnare bland uppfattningarna. Genom att noggrant studera uppfattningarna kan till slut vissa mönster skönjas. Sakta men säkert framträder olika kategorier av uppfattningar med karaktäristiska drag. Sju stycken kategorier för jord och sex stycken kategorier för jordbruk bestämdes. Det är sedan dessa kategorier som ligger till grund för analysen utifrån de teoretiska referensramarna. Men innan denna teoretiska analys tar vid görs en medbedömning av beskrivningskategoriernas reliabilitet. Eftersom den fenomenografiska undersökningens resultat, beskrivningskategorierna, är upptäckter som gjorts av forskaren kommer reliabiliteten i det fenomenografiska sammanhanget att handla om möjligheten att *känna igen* beskrivningskategorierna, inte att reproducera dessa kategorier. Reliabiliteten kan avgöras med hjälp av en *medbedömare*, d.v.s. en som är förtrogen med den fenomenografiska arbetsmetoden och utifrån de definierade beskrivningskategorierna förmår placera varje uppfattning i respektive beskrivningskategori. Utifrån kategorierna försöker medbedömaren att upprepa den fördelning av uppfattningar som forskaren gjort. Överensstämmelsen mellan forskarens och medbedömarens kategoriseringar beräknas i procent antingen totalt för alla kategorier, eller för varje kategori för sig.

I det följande görs en genomgång av de olika beskrivningskategorierna för jord och jordbruk i tur och ordning. De första kategorin för jord benämns »jord som estetisk vistelseplats för rekreation». I denna kategori har uppfattningarna ett förhållningssätt till jord som präglas av naturlighet och oberoende. Med naturlighet menas att jorden utgörs av marken i sitt av människan opåverkade sammanhang. Marken brukas inte i odlingssyfte utan tjänstgör som underlag för diverse mänskliga aktiviteter, och den är i det tillstånd som det ekologiska sammanhanget skapar förutsättningar för. Med oberoende menas att uppfattningen av jord inte innehåller några tyngande odlingsplikter, utan människan är välkommen att bara vara som hon är. Oberoendet skapar en frihet och njutning av det naturliga. I uppfattningen av jord inkluderas även växter och djur – således mark i vid bemärkelse. I den andra kategorin »jord som rogivare» visar sig egenskaper som tillit och avspänning som centrala teman i uppfattningarna. Med tillit avses ett trygghetsskapande välbefinnande som uppstår som ett resultat av att bruka jorden. Tilliten leder till avspänning. Jorden genererar alltså ett rogivande välbefinnande och denna grundstämning är uppfattningarnas kännetecken. I den tredje kategorin »jord som kroppslig upplevelse» präglas uppfattningarna av kroppens relation till jorden. Det kan vara praktiska erfarenheter av kroppsarbete eller sinneserfaren-

heter om hur jorden känns att ta i, trampa på, hur jorden doftar eller ser ut. Man iakttar sig själv i det praktiska arbetet med jorden och reflekterar över hur jorden påverkar en i arbetets sinnesupplevelse. Det förhållningssätt som kommer till uttryck i den fjärde kategorin »jord som projekt med utmaningar» präglas av målmedvetenhet och vaksamhet. Med målmedvetenhet menas att jorden är ett *medel* för att uppnå andra mål som odlaren satt upp för sig själv. Med vaksamhet menas att det i uppfattningen finns en medvetenhet om att jorden, för att som medel kunna uppfylla de uppsatta målen, måste brukas på ett omsorgsfullt sätt. Uppfattningarna i den femte kategorin »jord som subjekt i samvaro» präglas av synsättet att jorden är ett subjekt som man kan lära känna – ett levande subjekt. Jordens vara väcker en slags respekt och vördnad hos individen. Detta utvidgas i den sjätte kateorin »jord som samtalande subjekt» vars uppfattningar präglas av ett kommunicerande förhållningssätt till jorden med ett omedelbart välkomnande, tillmötesgående och samtalande engagemang. Att se jord som subjekt är en självklarhet, och utmaningen i samtalet är att finna de bästa formerna för det. Det är inte frågan *om* samtalet, utan *hur* samtalet ska föras. Jorden uppfattas inte på något inskränkt sätt, utan såväl växter som djur inbegrips och är välkomna att spela med i samtalet. Uppfattningarna i den sista och sjunde kategorin för jord »jord som energifält» präglas av en logisk diskurs, d.v.s. med utgångspunkt ifrån att jord är ett levande subjekt (som i de två föregående kategorierna), så beskrivs det levande utifrån ett energifältsperspektiv, där terminologin söker kontakt med såväl vedertagna naturvetenskapliga teorier som med olika teoretiskt formulerade filosofiska system.

Det kan vara intressant att se hur de olika kategorierna förhåller sig till varandra. De inbördes relationerna bildar tillsammans ett kategorisystem för jord. I det följande ges en beskrivning av detta system. Om den första kategorin tar fasta på jord som *mark* och den andra kategorin så smått för in *odlingen* i sammanhanget, så är det främst den fria och obundna människan som gör sig gällande i dessa båda kategorier. I den tredje kategorin däremot så går människan mer in i ett möte med jord och lär känna den handgripligen. Om fokus här fortfarande är på människans välbefinnande i samband med direktkontakten med jord, så blir den fjärde kategorin mer inriktad på människans målsättning med sitt arbete med jord - »jord som projekt med utmaningar». Det presenteras ett helt nytt element, *nyttaspekten*, av jord och vilka åtgärder som är nödvändiga för dess nyttiggörande. Jord blir till ett projekt med utmaningar där förhållningssätten målmedvetenhet och vaksamhet är centrala. Jord blir en storhet som man kämpar med. I kampen blir diverse medel en viktig hjälp. Dessa hjälpmedel hamnar i förgrunden. Utifrån den fjärde kategorins synvinkel är det möjligt att se jord som något levande, men det tonas ned till förmån för den mer ensidiga kämpande aspekten. Det egna välbefinnandet kan såväl stimuleras som hämmas av kampen. Den femte kategorin »jord som subjekt i samvaro» innebär en konkret *samvaro* med jord av intuitiv karaktär. Denna samvaro stegras i den sjätte kategorin »jord som samtalande subjekt» i vilken det uppstår någon form av konkret *samtal* av meditatativ eller kontemplativ karaktär. I den sjunde kategorin uppfattas slutligen närvaron av det levande utifrån en reflekterande rationalitet kring jordens energimässiga karaktär.

Låt oss nu gå vidare till de sex beskrivningskategorierna för jordbruk. I den första kategorin »jordbruk som närproducent» kännetecknas uppfattningarna av

uttryck som att jordbruket har tappat orienteringen och behöver utvecklas i närhet med människorna. Bristen på närhet motsvaras av en brist på styrning. Möjligheten till en bättre styrning ligger i att jordbruket närmar sig människornas vardag. Uppfattningarna i den andra kategorin »jordbruk som social utmaning» beskriver den ensamma människan i jordbruksarbetet och hävdar att det krävs en renässans för sociala gemenskapslösningar. Med andra ord ses jordbruket i dessa uppfattningar som en verksamhet med möjligheter att fylla ett socialt behov av gemenskap. I den tredje kategorin »jordbruk som alienation» finns uppfattningar som uttrycker människans förlorade kontakt med jordbruk, vilket främst tar sig uttryck i en »fattig» matkultur. Med fattig matkultur menas en omedvetenhet, dels om hur maten produceras, dels vilken betydelse maten har för människans hälsa. I den fjärde kategorin »jordbruk som exploatering» är de uppfattningar samlade som explicit ger uttryck för hur jordbruket söndras av destruktiva krafter. Underförstått så uttrycks indirekt uppfattningar som ligger i linje med den sjätte kategorin för jordbruk (se nedan). Uppfattningarna i kategorin »jordbruk som marknadsprojekt och hierarkiskt präglad bransch» beskriver ett jordbruk som står och faller med hur det värderas i monetära termer på marknaden. Utbud och efterfrågan avgör människans arbetsplanering i jordbruket. Men även auktoritära och byråkratiska beslut fattade högre upp i samhällshierarkin påverkar jordbruksarbetet och dess planering. I den sista och sjunde kategorin »jordbruk som existentiell grund och moralisk utmaning» finner vi uppfattningar som ger uttryck för en livsstil som införlivar människan och hennes livsvärld med allt liv i tillvaron. Detta anses vara ett naturligt tillstånd för människan som hela tiden måste värnas i kampen mot krafter som försöker härska genom att söndra denna livets enhet. Den moraliska utmaningen i uppfattningarna blir således att värja sig från varje »frestelse» som lockar till egoistiska beteendemönster som inte beaktar harmonin i helheten, utan leder till disharmoniska tillstånd.

De inbördes relationerna mellan beskrivningskategorierna för jordbruk leder till en annan struktur hos kategorisystemet. Vid analysen av intervjuerna upptäcktes en uppfattning av jordbruk som underlättade analysen av uppfattningarna i intervjuerna. Den upptäckta uppfattningen kallas här *kontrast* och tjänar som förklaringsmodell och princip för de distinktioner som måste göras vid såväl definitionerna som systematiseringen av de olika beskrivningskategorierna. Kontrasten består av två tillstånd: organiskt respektive oorganiskt tillstånd samt en omläggingsprocess som beskriver reaktionsmönstret för tillståndsförändringar. Om B betecknar jordbruk och ∞ och o-o betecknar organisk respektive oorganisk kan kontrasten beskrivas enligt formeln

$$B_{\infty} \rightarrow B_{o-o} \quad \text{eller} \quad B_{\infty} \leftarrow B_{o-o}$$

där \rightarrow respektive \leftarrow betecknar olika riktningar för omläggingsprocessen. Här följer helt kort två definitioner av de två tillstånden. Med organiskt jordbruk B_{∞} menas ett jordbruk vars struktur är som en levande organism som huvudsakligen lever av de platsgivna resurserna. Med oorganiskt jordbruk B_{o-o} menas ett jordbruk vars struktur är liksom en maskin som huvudsakligen fungerar genom de icke platsgivna resurser som transporteras till den plats där det oorganiska jordbruket är beläget. Den femte beskrivningskategorin är ett konkret exempel på det som kallas för oorganiskt jordbruk i kontrasten. Här förekommer uppfattningar som präglas av monetärt tänkande. Jordbruket står och faller med hur det värderas i monetära

termer av marknaden. Utbud och efterfrågan avgör människans arbetsplanering i jordbruket. Den sjätte beskrivningskategorin är ett konkret exempel på det som kallas för organiskt jordbruk i kontrasten. Här förekommer uppfattningar som införlivar människan och hennes livsvärld med allt liv i tillvaron. Denna existentiella helhet rymmer även teologiska aspekter vilket gör att människans agerande inom systemet ständigt är föremål för etiska omdömen. I uppfattningarna ingår även en medvetenhet om vad som händer om sådana etiska omdömen nonchaleras och därför finns det en stark vilja att ta vara på varje möjlighet som stärker den existentiella helheten och hämmar sådana processer som verkar sönderande. De fyra övriga beskrivningskategorierna för jord är i olika grad förankrade i kontrasten d.v.s. det går att spåra element i de olika uppfattningarna i dessa kategorier som visar att det implicit finns en övergripande uppfattning om kontrastens relevans som förklaringsmodell.

När väl relationerna inom de två grupperna av beskrivningskategorier blivit analyserad återstår frågan hur relationerna ser ut mellan kategorierna för jord och jordbruk. Här handlar det om att studera vilka kombinationer av kategorier som förekommer i de olika intervjuerna. De mest frekventa får bilda ömsesidiga band. Därigenom uppstår ett kategorinät. Kategorinätet är ett resultat av analys av samtliga intervjuers kategorikombinationer.

I kapitel fyra berördes Europas mångkulturella samhälle och vikten av att, dels uppmärksamma individens unika värde och roll inom det kommunikativa handlandet, dels villkoren i sig för det kommunikativa handlandet i samhället som helhet. Mot bakgrund av de redovisade resultaten kan man ställa sig frågan i vilken grad och på vilket sätt en sådan uppmärksamhet tar sig uttryck vid utvecklingen av den gemensamma jordbrukspolitiken, CAP, samt hur enskilda nationer liksom Europeiska Unionen beaktar dessa problemspekter i förhandlingarna inom WTO. I vilken utsträckning finns det en förståelse för de uppfattningar av jord och jordbruk som finns? Först får i tur och ordning Husserl, Heidegger och Habermas ge anledning till reflektion.

Beskrivningskategoriernas noematiska innehåll, så som de definieras är ett faktum som inte kan ignoreras, utan måste beaktas. Detta noematiska innehåll är frukten av en mångfald bestämda omdömen. Dessa omdömen är uttryck för en förmåga att bedöma utifrån bestämda normsystem. Strukturen hos dessa omdömen kan analyseras enligt till exempel det förfarande som Husserl tillämpar i sina logiska undersökningar. Genom en sådan undersökning av de olika omdömenas natur fås en stringent beskrivning av och större förståelse för livsvärlden, så som Husserl ser den. Genom att på detta sätt logiskt beskriva livsvärlden undviks den rationalismens naivitet som Husserl ser i objektivismen. Varje jordbruksteknologi bör utformas med hänsyn till och bäddas in i sitt livsvärldssammanhang. Undersökningar av sådana livsvärldar innebär ett stort och nytt arbetsfält för fenomenologin. Av genomgången framgår det att utvecklingsarbetet inom jordbruket måste ske utifrån tydligt formulerade mål vad gäller moraliska prioriteringar. Förutom en kartläggning av noematiska strukturer i livsvärlden blir Husserls teoretiska infallsvinklar intressanta i samband med diskussionen av villkoren för det kommunikativa handlandet. Detta kommer att avhandlas närmare i sambandet med avsnittet om en jordbruksfenomenologi. Genomgången av de noematiska och noetiska strukturerna i uppfattningarna av jord och jordbruk är ett exempel på vad

som i den här studien kan ses som besläktat med måldimensioner i en ekonomisk positionsanalys.

Man kan ha invändningar mot att logiskt beskriva livsvärlden på detta sätt. Heidegger som började att arbeta utifrån Husserls fenomenologi för att analysera frågan om varat tvingades ge upp detta projekt. Denna Heideggers *vändning* ledde till nya utgångspunkter för hans arbete. Enligt Heidegger är det fenomenologiska sättet att arbeta, liksom den västerländska filosofin som helhet, uttryck för ett grundläggande misstag i den västerländska kulturen som ser sin början redan hos de gamla grekerna på 700-talet före Kristus. En sådan filosofisk ambition ”gömmar” den viktiga frågan om varat. För varje ny teoretisk struktur som frambringas med syftet att beskriva tillvaron glöms varat bort. Istället fokuseras det varande. Skillnaden mellan det varande, som beskrivs, och varat – varadifferensen – kommer i skymundan. Heidegger vill hitta tillbaka till det enkla i vardagen bort från den abstrakta och intellektuellt torra filosofiska världen. För i det enkla sker också det stora. Efter Heideggers vändning flyttas intresset för varadifferensen till intresset för varat i sig. Han säger att eftersom varken tiden eller varat är uttryck för något varande kan man inte säga att de är. Man kan bara säga att det ges vara, det ges tid. Eftersom tiden och varat är givna bör man kunna betrakta dem som en gåva, vars givare är närvarande men som förblir dold. Givaren döljer sig i det fördolda, men gåvan bringas i dagens ljus och blir till en tidens och varats *ljusning*. I beskrivningskategorierna för jord kan man observera ett ontologiskt skifte, som påminner om Heideggers vändning, när man beaktar övergången mellan de noetiska aspekterna »levande människa» och »levande jord». De uppfattningar av jord som hamnar i kategorierna »jord som subjekt i samvaro» och »jord som samtalande subjekt» uppmärksammar ett nytt moment i kunskapen, där det diskursiva inslaget – som har en tendens till självupptagenhet – genom det intuitiva och objektöst meditativa kunskapsmomenten väcks till medvetenhet om ett mötande vara – *ljusning* – där man kanske minst av allt anat möjligheten. I beskrivningskategorierna för jordbruk är det framför allt »jordbruk som existentiell grund och moralisk utmaning» som tangerar en dylik *ljusning*. Här följer också en parallell till Heideggers samhällsperspektiv när man betraktar kontrasten mellan organiskt och oorganiskt jordbruk i kategorisystemet. Medan det *organiska* ligger nära Heideggers hermeneutiska förhållningssätt som uttrycks i en varsam dialog med omgivningen, så framträder drag av nihilism i det *oorganiska* som ignorerar omgivningen i egenskap av platsgiven resurs.

Livsvärldsbegreppet blir för Habermas ett sätt att beskriva livsvärlden som social kognitiv ontogenes. Via kognitiva cykler utvecklar individerna, utefter olika handlingsrationaliteter, en gemensam socialt och kulturellt förankrad identitet. Individernas individuella ansatser till lärande bidrar på så sätt till den gemensamma livsvärldens utformning. Denna livsvärlds ontogenes genomgår, enligt Habermas, olika stadier som i likhet med Husserl för från lokalt och etnologiskt präglade normer för moraliskt handlande till universella teoretiska principer. Utifrån detta perspektiv är det intressant att betrakta de olika beskrivningskategorierna för jordbruk. Återigen är det viktigt att poängtera att det som har kategoriserats och redovisats är *uppfattningar* av jord och jordbruk och *inte människor*. Systemvärlden sägs kolonisera livsvärlden. I denna beskrivning hamnar Habermas nära Heideggers analys av det moderna samhället. De moraliska medvetandestadierna kan betraktas utifrån systemvärldsperspektivet. Ju närmare

uppfattningarna beskriver ett jordbruk med ett konventionellt moraliskt medvetandestadium, desto större inflytande har den ”koloniserande” systemvärlden. Tydligast blir det då man jämför de två tillstånden i kategorisystemet för jordbruk, d.v.s. kategorin »jordbruk som marknadsprojekt och hierarkiskt präglad bransch» och kategorin »jordbruk som existentiell grund och moralisk utmaning». Den förra präglas av systemvärlden, medan den senare visar en större motståndskraft mot ”kolonisation”.

Ur en inledande reflektion utifrån de teoretiska referensramarna är det framför allt tre begrepp som blir nödvändiga att införa. Det gäller begreppen *existentiell naturvetenskap*, *jordbruksfenomenologi* och *agrara språkspel*. Dessa kommer att belysas närmare i det följande.

Vad innebär det egentligen att vara förtrogen med jord och jordbruk? Lika självklart som det är hela människans kunskapsförmåga måste bejakas och därför beaktas inom humanvetenskapens områden, lika självklart har det varit att endast tillåta diskursiva kunskapsmoment inom lantbrukets naturvetenskapliga områden. Inom human- och samhällsvetenskaperna anses ett sådant reduktionistiskt förhållningssätt leda till alienation genom sitt förnekande av det mänskliga. Men det tycks inte föranleda några större invändningar mot naturvetenskapen då denna gör sina likaledes reduktionistiska observationer av naturen. Habermas och Schütz fokuserar på vad som skiljer samhällsvetenskapen (så som de vill se den – befriad från positivismens dominans) och naturvetenskapen (så som de anser att den kan vara – dominerad av positivism). Är det tillfredsställande om positivismen håller sig på ”sin” naturvetenskapliga kant? Är positivismens hegemoni acceptabel så länge den blott präglar naturvetenskapen och inte har några anspråk på att diktera de metodologiska villkoren inom samhällsvetenskapen? Problemet är, enligt min mening, att den positivistiska inställningen inte bara blir till ett problem inom samhällsvetenskapen, utan av samma anledning är ett problem inom naturvetenskapen, speciellt inom lantbruksvetenskapen som befinner sig i samma position mellan humanvetenskapen och den ”rena” naturvetenskapen, som samhällsvetenskapen befann sig i fram till 1960-talet. Detta visar sig bland annat när man betraktar beskrivningskategorierna för jord. För när man studerar dessa kategorier så finner man bland annat uppfattningar som karakteriserar naturskeenden som aldrig skulle kunna komma till naturvetenskapens kännedom om dess metodik uteslutande skulle vila på positivismens förutsättningar. Det gäller framför allt kategorierna »jord som subjekt i samvaro» och »jord som samtalande subjekt». De uppfattningar som hör hemma i båda dessa kategorier ger uttryck för hur människan *i sin helhet* möter naturfenomenen – inte blott via några mätinstrument. Människan deltar i någon form av gemenskap med i naturen inbäddade subjekt. Utifrån dessa uppfattningar ter sig en positivistiskt präglad instrumentell undersökning av jorden vara lika nära den upplevda verkligheten som en motsvarande behavioristisk studie gällande mellanmänniskliga förhållanden gör. Inom ramen för en *existentiell naturvetenskap* öppnas möjligheter för en *jordbruksfenomenologisk ansats*. Syftet med en sådan ansats är bland annat att uppmärksamma den mångfald möjligheter till att lära känna naturen som ges i det vardagliga arbetet på gården. Utifrån Husserls, Heideggers och Maurice Merleau-Ponty’s fenomenologiska perspektiv eftersträvas en intentionalt medveten iakttagelseförmåga, en hermeneutisk medvetenhet om hur den egna förförståelsen ständigt utvecklas samt en medvetenhet om den egna existentiella förankringen i vardagen. Lant-

bruksvetenskapen kommer att kunna uppmärksamma och lära känna de uppfattningar som finns representerade i kategorierna för »jord som kroppslig upplevelse», »jord som subjekt i samvaro» och »jord som samtalande subjekt» först då lantbruksvetenskapen själv väljer samma observationspunkt för sina egna iakttagelser. Möjliga vägar som leder till en sådan gemensam observationspunkt för deltagande iakttagelser och kommunikativt handlande kan alltså vara kvalitativa forskningsintervjuer kopplade till deltagande observation. Men det har då blivit tydligt att Schütz och Habermas uppdelning av vetenskapen i samhällsvetenskap och naturvetenskap, där den senare tillåts domineras av positivism inte längre är aktuell. Tvärtom krävs det en pluralism vad gäller forskningsperspektiv inom lantbruksvetenskapen, där det positivistiska finns med som en självklar ingrediens men kompletterat av bland annat fenomenologiska perspektiv.

En personlig präglning av livsvärlden främjas om individen i lugn och ro själv får göra sina erfarenheter i mötet med omgivningen, medan den hämmas om individen aldrig lämnas ifred för andra människors påflugna uppfattningar av fenomenen. Nuförtiden vistas de flesta människor i välfärdssamhället i miljöer endast befolkade av andra människor och präglade av vår egen teknologi. Situationen är prekär med tanke på vår urgamla gemenskap med naturmiljön. Tänk om vi fortfarande behöver det som är annorlunda än oss själva och än de teknologier vi själva skapat? Det går att anta, på mycket goda grunder, att vi endast kan vara mänskliga tillsammans med det som inte är det, d.v.s. människan blir först mänskliga genom gemenskapen med det övriga livet i naturmiljön. Hur ska ett kommunikativt handlande kunna förstås ur en existentiell naturvetenskaps perspektiv? Det följande resonemanget sker mot bakgrund av, dels kategorierna »jord som subjekt i samvaro» och »jord som samtalande subjekt», dels i förhållande till Habermas' och Husserls synpunkter på det intersubjektiva element som är centralt för det kommunikativa handlandet. Om man ser vad det är som fångar Habermas' och Husserls intresse visar det sig vara relaterat till det som här ska betecknas som *agrart språkspel*. Husserl är mån om att identifiera logiska strukturer i det kommunikativa handlandet, medan Habermas är mån om att studera det kommunikativa handlandets praktiska fakta. Det förra hänför Husserl till fenomenologin, det senare till sociologin. Det fenomenologin ska bidra med är att urskilja den rena logiken som ligger inbäddad i dylika fakta för att kunna urskilja till exempel aritmetikens (i räknemaskinen) eller grammatikens (i språket) lagar. Genom att »extrahera» den i faktavetenskapen immanent existerande logiken (noema) sker en form av logisk förankring av faktavetenskapen. På samma sätt som matematiken förankrar naturvetenskapen i ett logiskt sammanhang, så förankrar grammatiken språket i ett logiskt sammanhang. Genom fenomenologin åskådliggörs människornas kollektiva medvetande som överbryggar den skenbara diskontinuitet som det kommunikativa handlandets praktiska fakta uttrycker då dess inre logik ignoreras. Det logiska sammanhanget kan emellertid inte begränsas till det diskursiva kunskapsmomentet, utan såväl intuitiva som objektöst meditativa aspekter bör inkluderas. Detta öppnar helt nya möjligheter för att kunna förstå en utvidgning av Habermas begrepp *kommunikativt handlande*. Ett sådant handlande måste välja en lingvistisk ansats på *fenomenologisk grund*. Genom att fenomenologiskt ge akt på noematiska och noetiska strukturer kan man i Husserls *Cartesianska meditationer* finna vägar mellan subjekten, vilket är en förutsättning för ett *agrart språkspel*. Genom självkännedom lär jag känna gränserna för det som är förankrat i mitt

subjekt. Därmed kan jag skilja det från andra subjekt, vilka jag likväl kan känna igen i mig själv.

Inom ramen för en existentiell naturvetenskap skapar en fenomenologisk modifiering av det kommunikativa handlandet nya förutsättningar för interaktionen mellan samhälle och naturmiljön. Beskrivningskategorierna för jord och jordbruk illustrerar detta. Det sätt på vilket vi som samhälle förstår de förekommande livsvärldarnas logiska strukturer, vad gäller jord och jordbruk, liksom hur man prioriterar i vägvalet mellan olika moraliska utvecklingsstadier, får effekter för jordbruksforskningens policy och måldokument. Detta i sin tur påverkar samhällets relation till naturmiljön.

Genom den moderna teknologin har människan trätt fram på den globala arenan som en ny naturkraft. Jane Lubchenco menar att vi behöver en ny definition på natur som omfattar de tydliga kopplingar till människans hälsa, ekonomi, rättvisa och nationell säkerhet som finns. Då blir samhället mer medvetenhet om hur beroende det är av naturmiljön. Ett sådant miljömedvetande är en förutsättning för att människan ska kunna vända den negativa trenden i samhällsutvecklingen. Om nu samhälle och naturmiljö är intimt relaterade till varandra, så borde det ligga i sakens natur att skapa en harmoni mellan systemen, att båda systemen går i takt. Bygger en sådan harmoni på att naturen måste anpassa sin rytm till samhällets rytm? Eller ska såväl samhälle som natur kompromissa? Vilka rytmer är egentligen tongivande och vad har de för betydelse för samhället respektive naturen? Att kontrollera och styra naturens rytmer är inte den enda möjligheten. Tvärtom finns det all anledning att närmare granska möjligheterna till att upprätta *agrara språkspel*. Föreställningen om att kunna *kontrollera* evolutionen bör ersättas med föreställningen om ett *kreativt deltagande*. Det innebär mer att följa med och låta vara än att rumstera om och manipulera. Det innebär att vi med varsam hand lyhört gestaltar vår omvärld såväl samhället med dess institutioner som naturmiljön. En sådan strategisk hållning benämns med en engelsk term *adaptive management*. Ett sådant *flexibelt handlande* bygger på en kollektiv samhällsanda där ett ständigt prövande och reflekterande sinnelag uppmuntras med öppenhet för improvisationer och nyskapande med siktet inställt på att utforma adekvata institutioner. Med institutioner menas sociala konstruerade överenskommelser av formell (regler, lagar) eller informell (normer, seder och bruk) karaktär och hur dessa sanktioneras. Att de är adekvata innebär att de är anpassade och tar hänsyn till naturmiljön och dess regenererande förmågor, ekosystemtjänster m.m.. Det har visat sig att ett flexibelt handlande är en framkomlig väg, men inte alltid är så lätt att genomföra inom ramarna för dagens samhällsstrukturer. Behovet är stort av att utveckla en ödmjukare hållning till livsstil, lärande, småskalig systemhantering och demokrati. För att konkretisera vad ett jordbruksfenomenologiskt agrart språkspel, som uttryck för en existentiell naturvetenskap, kan innebära presenteras ett jordbruksscenario.

I den här fenomenografiska undersökningen har olika uppfattningar av jord och jordbruk presenterats. Då man reflekterar över jordbrukets framtid kan två principiellt olika scenarier skönjas, dels ett scenario som är präglad av uppfattningar som redovisas i kategorin »jordbruk som marknadsprojekt och hierarkiskt präglad bransch», dels ett scenario som följer de uppfattningar som karakteriserar kategorin »jordbruk som existentiell grund och moralisk utmaning». Med tanke på de olika beskrivningskategorierna och de teoretiska referensramar som valts i

arbetet väljer jag här att avslutningsvis fokusera på det senare scenariot. Detta blir också ett sätt att knyta an till syftet med avhandlingen att förutom att skapa en ökad förståelse för existentiella och samhällsliga aspekter av uppfattningar av jord och jordbruk därigenom också bidra till villkoren för det kommunikativa handlandet när det gäller jordbruksfrågor. Att bruka eller icke bruka jorden är i högsta grad en fråga som bör besvaras på ett personligt plan, speciellt i en värld där systemvärldars dominans tycks leda människor i en riktning som de innerst inne inte gillar. För mig personligen har det här arbetet inneburit en milstolpe vad gäller jordbrukets existentiella frågor. Jag har valt att kalla scenariot för det kommande jordbruket för ett evangeliskt scenario. Vad är det som motiverar mig att här belysa diskussionen utifrån ett evangeliskt scenario? Bör inte en akademisk avhandling avhålla sig från att belysa religiösa aspekter? Det som är en självklarhet vid en teologisk fakultet kan kanske tyckas vara irrelevant vid en naturvetenskapligt präglad lantbruksvetenskaplig fakultet. Att ändå ta upp ett teologiskt förankrat scenario gör jag av framför allt fem skäl. För det första har den fenomenografiska undersökningen visat på uppfattningar av jord och jordbruk som inte tar någon hänsyn till hur det vetenskapliga arbetet i samhället är organiserat. Det ha visat sig att flera beskrivningskategorier tar upp frågor som når utanför det rent fackteknologiska forskningsområdet rörande strategier för odlingsåtgärder på skiftesnivå. Flera beskrivningskategorier knyter an till frågeställningar som berör lantbruksekonomin med förgreningar ut i det övriga vetenskapssamhället. För det andra har Husserl, Heidegger och Habermas teorier visat sig vara adekvata för en förståelse för beskrivningskategorierna för jord och jordbruk. De griper tag i ontologiska frågeställningar. De griper tag i problemkomplex som har att göra med människans moral. Från ontologiska och moraliska forskningsområden är det inte långt till de teologiska. Heideggers beskrivning av människans grundläggande uppgift, att vara *varats herde*, att skydda varats sanning och på så sätt hysa omsorg för varat tangerar onekligen teologiskt intressanta infallsvinklar. I Gadamers hermeneutik ser Habermas hur de juridiska och teologiska språkspelen i sina praktiska utföranden förenar utläggning, tolkning och tillämpning i ett och samma skeende. Habermas arbetar mycket mycket med moraliska frågeställningar och därmed berör han problemområden som är gemensamma med teologin. I den mån man beaktar juridiska och teologiska preferenser som utgångspunkter för människans samhällsliga handlande, i samma utsträckning som man inom ekonomin hänvisar till ändamålsrationella maximer, finns det ingen anledning att införa någon form av riktad diskriminering. Med tanke på det här arbetets teoretiska referensramar är det således inte främmande att här beakta teologiska infallsvinklar. För det tredje är Sverige ett mångreligiöst samhälle och antalet människor som tillhör ett eller annat trossamfund utgör majoriteten av Sveriges befolkning. Därmed finns det i den svenska livsvärlden ett teologiskt intresse som gör det motiverat att beakta teologiska aspekter av beskrivningskategorierna om uppfattningar av jord och jordbruk. Till detta kommer att man inte kan bortse ifrån att en majoritet är döpta inom Svenska kyrkan eller något annat kristet samfund. Därför har det teologiska scenariot fått en kristen präglning. Centrala motiv i det evangeliska budskapet är att Gud vandrar tillsammans med människan på jorden ständigt närvarande i vardagens glädje och sorg. Såväl Guds inkarnation i Kristus som uppståndelsen griper in i de existentiella och samhällsliga aspekterna av jord och jordbruk. Det evangeliska innehållet är således inte

uttryck för någon abstrakt teologi, utan en praktisk teologi tillämpad i människans livsvärld. För det fjärde engagerar sig bland annat Svenska kyrkan starkt i frågor som global rättvisa, solidaritet och hänsyn till naturen och kyrkan skapar många gånger en engagerad samhällsdebatt. Man kan inte heller bortse från det engagemang Svenska kyrkan visar för jordbrukets problem. För det femte är det teologiska engagemanget inte avgränsat till kyrkans sfär. Teologiska aspekter på jordbruket finns också representerade på andra håll i samhället även vid naturvetenskapligt präglade universitet såsom Sveriges lantbruksuniversitet, men det är mer uttryck för enskildas bedömningar än föremål för universitetets officiella forskningspolicy. I ett internationellt sammanhang är emellertid den teologiska förankringen ett faktum vid många universitet. Flera stora prestigefyllda lärosäten som Harvard, Princeton, Yale m.fl. är grundade av något religiöst samfund, och debatten om hur detta ska präglade universitetens målbeskrivningsdokument är ständigt pågående. Därför känns det inte främmande att här välja ett teologiskt perspektiv.

I Svenska kyrkan har på senare år såväl retreatter, djupmeditation som pilgrimsvandringar fått större utrymme än tidigare. På europeisk nivå finns det sedan länge etablerade motsvarigheter, till exempel de ekumeniska klostren i Taizé, Frankrike och Iona, Skottland, vilka årligen besöks av hundratusentals ungdomar och äldre. Dessa platser inspirerar till svenska motsvarigheter. Om det bara vore för själva gudstjänstfirandet skull så finns det ju redan kyrkobyggnader och församlingshem för den typen av verksamheter. Retreatplatserna skiljer sig emellertid från kyrkobyggnaderna på så sätt att man dessutom erbjuder kost och logi. Under enkla förhållanden hjälps man åt med de vardagliga hushållssysslorna. Detta blir till en social träning där området för det evangeliska budskapet utvidgas. Man träffas inte "bara" för att fira gudstjänst, utan också för att leva tillsammans i vardagen. Även om det bara är en gemenskap för några dagar eller veckor, så innebär det ett *första steg* att "återerövra" en livsvärld som gått förlorad i systemvärlden. På samma sätt kan gemensamt företagna pilgrimsvandringar fungera. Under enkla förhållanden ges det möjligheter för människor att hitta tillbaka till den mänskliga gemenskapens kärna. Ett första steg i det evangeliska scenariot blir således att skapa retreatplatser för människor i gemenskap. För jordbrukets producenter och konsumenter gäller det således att uppmärksamma detta första steg. Från att dela gemensamma basala hushållsgöromål kan detta sedan utökas till andra områden i vardagen. I det evangeliska scenariot blir det brukandet av jorden som blir *nästa steg*. Fortfarande i form av retreatplatser, men med ett vidgat praktiskt inslag av jordbrukande. Denna jordbruksambition kan därefter stegras successivt och slutligen tangeras vad som krävs för en kontinuerlig livsmedelsproduktion, men fortfarande helt genomsyrad av *agrara språkspel*, d.v.s. ett kommunikativt handlande omfattande kunskapens alla moment och som inbegriper naturmiljön. Retreaten har således som mål att skapa ett sammanhang där människor under kortare eller längre tid kan uppehålla sig för att hämta kraft och inspiration för att sedan kunna återvända till sina respektive vardagsmiljöer och där, styrkta av retreaten, utveckla arbetsplatser med meningsfulla sysselsättningar. På ett principiellt plan kan man jämföra en sådan retreatplats som kraftkälla för människorna i samhället med de samhällsinspirerande ambitioner som Heliga Birgitta uttryckte i sin klostertanke. I det evangeliska scenariot blir den jordbrukande retreatplatsen till ett kloster, där klostermuren symboliskt får vara skyddet mot tidsbrist och meningslös sysselsättning i det omgivande samhället. *Målet med det evangeliska scenariot blir följaktligen att*

upprätta kloster för jordbruk. Därmed blir de också uttryck för den centrala tanken att människan har ett ansvar gentemot naturen att förvalta henne väl. Med dessa kloster som inspiration och vägledning kan en mer genomgripande förändring av samhällets jordbruk inledas, vilket i slutänden skulle kunna innebära en reformering av det moderna samhället.

Med det evangeliska scenariot har jag velat ange tonen för vad jag anser krävs för ett framtida scenario. Vare sig man skulle förespråka eller inte förespråka ett sådant scenario, så är det svårt, enligt min mening, att undvika de grundläggande frågorna om existentiella och samhällsliga aspekter av jord och jordbruk. Det räcker inte att lösa problemen inom jordbruket, ett och ett, så som de råkar uppstå på skiftesnivå, eller gårdsnivå, eller regional nivå o.s.v.. Det räcker inte att göra nästan allt, men glömma bort människors existentiella infallsvinklar. Det räcker inte att låta ”andra” bestämma de jordbrukspolitiska målen. En adekvat jordbruksforskning måste ta i alla frågorna och kunna motivera utifrån vilka utgångspunkter respektive resonemang förs. Med det evangeliska scenariot har ett tydligt förslag formulerats. Jag hoppas att det ska kunna bidra till en lika tydlig diskussion kring vad det är som vi upplever bör styra samhällets fortsatta utveckling.

Avslutningsvis presenteras här en reflektion över uppföljande studier. När man ser de beskrivningskategorier för jord och jordbruk som presenterats i den här studien kan man ställa sig följande frågor: Är de representativa för samhället i stort? På vilket sätt förhåller sig jordbruksforskningen till de här beskrivningskategorierna? Svaren på dessa frågor kommer att öka vår kunskap om hur samhället i stort uppfattar jord och jordbruk samt hur jordbruksforskningen, d.v.s. det redskap samhället har för att bättre lära känna jord och jordbruk, kan utvecklas. Det ligger såväl i samhällets som jordbruksforskningens intresse att göra en avstämning gentemot varandra.

Summary: To cultivate or not to cultivate the soil. A phenomenographical study about ways of understanding soil and agriculture.

During the last century Swedish society has changed a lot. In 1900 five million people lived in Sweden. Nearly three million worked within the agricultural sector and its ancillaries. One hundred years later another four million people live in Sweden. But today only eighty thousand are working close to the soil, but not as close as they used to do. Through mechanisation the distance between farmers and soils has increased even more. So has the distance between producers and consumers as well due to urbanisation. However to make our society able to develop agriculture into a desirable direction it must be clear what kind of agriculture we want. But how can it be clear? How can society be open to peoples needs paying attention to their views taking them into consideration through communicative action when division of labour and specialisation have separated people from each other?

The art of communication comprises a dialogue between different conceptions and ways of understanding where mutual listening and benevolent interpretation is emphasised. Correspondences in a tolerant atmosphere might be the result when there is enough time. When developing a society these preconditions of social interactions must be realised by the citizens. How have these preconditions changed during the 20th century? In the European Union for instance there are fifteen member countries so far and another twelve countries are on their way to membership. The future union will probably have a population of about 480 million people speaking about thirty different languages. What does this mean when we talk about the relationship between agriculture and society within the European Union? Does it mean that we are talking about at least twenty-seven relationships with very heterogeneous agricultural situations? How is a decent communication developed in such a European agricultural context? And in a global context? Negotiations within WTO have already started to influence the manifold of locally developed life worlds in different socio-cultural and agricultural settings. But already the Swedish context is pluralistic. Thus even within the same country there are a manifold of different conceptions and ways of understanding to take into consideration.

Hence the Habermas' concept of *communicative action* is the point of departure for this thesis work, which is focused on the development of Swedish agriculture. Therefore examples of societal processes stimulating communicative action are most interesting to study. An example of this in Sweden is when farmers and consumers are promoting the development of ecological agriculture. What kind of understanding among producers and consumers is the basis of this societal process? Having worked as an extensional I have experienced that

professional extension seldom gets the opportunity to establish a relaxed dialogue with individual farmers during field-walks even when the objective is to enhance skills, know-how and competence in soil cultivation. Further the knowledge about consumers' ways of understanding soil and agriculture needs to be clearer. Never the less personal experiences and *practical knowledge* seem to play an important role in the everyday work at farm level. Especially within ecological agriculture where the concept of the *living soil* claims to be of utmost importance as it may be the key motivation of farming. Therefore it is important that agricultural sciences start to pay attention to these very often not prioritised *personal views*. Otherwise we will run the risk of forgetting these views when decisions are taken about the direction and content of research programs dealing with our food safety and security. By elucidating existential and societal aspects of ways of understanding *soil* and *agriculture* it will be possible to consider these when agricultural policy documents, research strategies and individual developing projects are decided. *Hence the objective of this thesis is to increase our understanding of existential and societal aspects of ways of understanding soil and agriculture through which a contribution to the conditions of communicative action will be made.*

The knowledge problem

Being a researcher talking about understanding and investigating other peoples ways of understanding it is worth trying to explicitly clarify my pre-understanding of soil and agriculture as my attitude will affect the way I do my research. By this reason three moments of knowledge: *discursive*, *intuitive*, and *objectless meditative* are presented. Discursive knowledge embraces those experiences that are possible to express through spoken or written language i.e. what is visible in the mass media, political discussions, marketing and literature. Intuitive knowledge is referring to practical and intuitive experiences i.e. agricultural and societal practices while the objectless meditative knowledge can neither be expressed verbally nor through practical action, but might indirectly be communicated with certainty to make its essence become obvious. Through history we find examples of these different aspects of knowledge.

Descartes' thinking can be characterised as discursive. In philosophy and mathematics, his work has been of supreme importance. Following his thread of thoughts his spirit is found in works as Gauss', Adams and Leverrier's whose mathematical and very precise calculations led to the discoveries of the celestial bodies Ceres and Neptune. Through the discursive rationality the modern world would leave the pre-modern mediaeval behind.

Intuitive understanding, on the other hand, arises according as one is capable of keeping manifold thoughts imperturbable, but interwoven into each other - simultaneously. Life is only understood when observed objects are put into a context. Since no relations can be found between objects through pure sensory or instrumental observations their source of context must be found somewhere else. The source of context is found, but only within and through the thinking process and nowhere else. Hence all that order possible to study is related to thinking processes. In fact thinking processes is literally penetrating and ruminating nature discovering its object related thoughts. During the very concentrated sensory

observation of objects their contextual relations will be unmasked by intuitive understanding. Goethe, working in an intuitive way, minted the words 'thinking observation and observing thinking' ('denkend anschauen und anschauend denken') and he meant that a judgement formed according to this was preferable. Goethe criticised Newton and his colleagues to be too narrow-minded when choosing methods to study the nature of colours and light. He thought they were conducted by the wish to find simple mathematical descriptions of their experiences making their experimentations more to verify their hypotheses than to get to know more about the phenomena themselves. Goethe presented his own theories about colours and light and did this in an inter-disciplinary way. Perhaps Goethe was seeing through that what later Husserl called naïve rationalism i.e. objectivism.

Reflecting the post-modern critic of Heidegger it becomes necessary to know things in their original state without always mixing it up with own judgements, memories, earlier experiences, and expectations. In other words contact with things must not only go through 'perception'. It is important to rediscover the 'original sensory impression'. Then we will discover that the post-modern position will decrease the distance to the pre-modern one. Or in other words the contemplative attitude towards being and time has got a renaissance. Through perception things are recognised, judged, put a label on and limited to their objective matter of fact. *Perception* is a subject – object relation: 'I am the subject the things are the objects. These objects are in my service they can enrich me. Everything is going on in the sphere of having ('la sphère de l'avoir': Marcel). I appropriate the things increasing my property to my benefit and success in the world'. This is of course in one sense legitimate, the things do have a dimension of pragmatism: they are the materials which people ought to work with to develop their life in this world: But the things are not only a matter of fact. And it is precisely in the pure sensory impression that there is a possibility to drive towards a deeper layer. According to Stinissen the things belong to the being life. Every thing says something about the being life in its own way. The things must again let to be revealed in their complete 'relativity': 'You can see how the things entirely are 'relations', how they refer to another, to somebody. The things are no longer clearly demarcated, no longer opaque but transparent. The dead things become living; the dumb things begin to speak. Everything gets a face, everything has eyes and mouth, and everything comes to meet us as a »you«: subject meets a subject'. Stinissen prefer to describe this approach as objectless meditation.

Thus principal theories of epistemology as well as ontology will be necessary to refer to in the introduction of this thesis. But knowledge cannot be separated from the environment in which mankind is living its life. Therefore we must consider environmental conditions including them in our knowledge concept. There are two principal concepts useful to describe social structures within the conversion process: *territorial integration* and *functional integration*. They characterise two opposites and competing development tendencies in the current society. The former represents 'territorial depending social net-works' and the latter 'relations between people evolving within economic systems'. An enhanced consciousness of their nature is important when understanding what threatens and what supports ecological agriculture. Another important concept in this context is 'self-reliance'. It contains aspects of cultural values; self-sufficiency in basic

needs and the fearlessness/invulnerability needed to resist imperialism and external manipulation i.e. an actualisation of Habermas' concepts of *life world* and *system*. Hence the pre-understanding of knowledge comprises epistemological, ontological as well as cultural geographical aspects. Added to these aspects historical dimensions might elucidate the Swedish case. Therefore a brief characterisation will be made.

When describing the early agricultural development in Scandinavia (3000 B.C.) and through the following Ages of human culture the most fundamental agricultural product – the greensward – must be further elucidated. An old meaning of 'sward' is 'skin of the body', but it has also been used as 'a piece of grassy land'. In this thesis the concept *greensward* is defined as 'the upper green herbal layer of the earth'. The greensward may be deep-rooted i.e. both bushes and trees are growing in the greensward contributing with their deeper going root systems. Thus the whole collection of different species of root systems leads to a more efficient and thorough utilisation of the soil resources. One of the most important characters of the bushes and trees is to stand land clearing. This leads us to another important concept of land use – brushwood. Brushwood is a pruned and cultivated deep-rooted greensward. In contrast to an ordinary forest the brushwood was kept short by pruning using axe and billhook. The brushwood produced raw material for fyke nets, fish cages, fences, stakes, buildings, boats etc. Ash *Fraxinus excelsior* was generally used as feed tree in Europe. By 'hamling' the domestic animals got a balanced feeding plan. It was not possible to destroy brushwood by clear-cutting. When the forest was cleared it returned as brushwood. Its quick recovery with richness in suckers and stool shoots gave an impression of shrub land. There were different names of the different stages in the brushwood system. Brushwood existed already 4500 BC. Nowadays we think about the arable land when we think about agriculture. But in the older agriculture the arable land came last of all. The guiding management principle for the arable land was to embed it into the deep-rooted greensward. Over time the arable land was rotated in the greensward. During fallow the arable land was recaptured and covered by the greensward entering from the sides. The secret life power of the greensward making the soil of the arable land fertile was managed carefully by the people. Green mounds were sacrificed to the God Fröj.

Later on (500 B.C.) forage was harvested and stored in barns. Cattle houses were built. To protect the deep-rooted greensward from grazing animals it was enclosed. The fenced area was in southern Sweden named *vång*. The wooded meadow system had not yet been introduced in the beginning of our chronology. But as new tools (made of iron) were begun to be used the preconditions to rationalise the land use resulted in the *vång* and the wooded meadow system was developed. The enclosed piece of land was totally shaped by the farmer. The *vångs* were situated like oasis (groves and gardens) in the dark forests of fir (with raw humus and podsol soils). Through the never slacken will of the farmer to keep after the coniferous forest and junipers the soil deterioration was stopped. Therefore the *vång* was a storing place of mull and brown earth. This is a textbook case of the farmer's ability to create long-range effects and tolerable living conditions in places where nature's own powers are not enough.

The tradition of hereditary domain rooted the farmer deep into the soil of the village and within a nature he 'created' himself, and that he knew better than

anybody else. The village regulations prove that almost everything in the village society, for several centuries past, in detail were regulated on the basis of ancient experiences. The culmination of the wooded meadow system seems to have been during the 15th and 16th centuries. Still 500 years later relicts of the system are to be found in several areas in Sweden, inter alia, in Gotland. In 1694 Israel Kolmodin wrote a hymn expressing the beauty of this paradisiac cultivation system. The hymn has almost become a natural anthem and still every year in the month of June it is sung in the Swedish schools as a reminder of what is supposed to be the most valuable thing on earth.

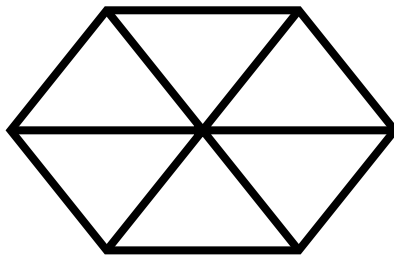
Foreign news and revolutionary ideas began to pour into southern Sweden in the late 18th century. The Swedish noble man Macklean (1742-1816) became the pioneer starting a private reorganisation of farm boundaries at his estate Svaneholm already in 1782. He finished the day-labour obligation and introduced the monetary system of tenancy. Small lots were added into big lots. The old peasant communities were 'burst' and 75 new farms were built at the new lots. It is probably not a coincidence that it was here in the southwestern part in the province of Skåne, in the borderland to the European continent, where the further reorganisation of farm boundaries was carried through with immense and unbelievable speed during the first years of the 19th century. Although the agricultural reform increased the yields in a longer run it also broke out both farms and farmers from an ancient community. The 'bursting' of villages made it more difficult to gather quickly through the use of *budkavle* (Swedish: meeting-announcement-pin), tooting a village horn or beating the village drum. These measures by the village people had showed successful efficiency when they needed to mobilise their power against various threats, for instance unfair call-ups. The old peasant society with its village communities and feelings of solidarity had become unpleasant and dangerous for the Swedish state inhibiting its modern development. The work of Macklean became a revolution of the whole of the Swedish society. During the 19th century the agricultural revolution and industrial transition changed the Swedish cultural landscape. And from the introduction we know the general agricultural conditions in the year 1900. Of course this huge metamorphose of the Swedish society mobilised critic within the population. Agricultural reformist movements were growing during the 20th century and in 1988 it was decided to use 'ekologiskt lantbruk' (ecological agriculture) as a common name on organic farming in the Nordic countries and a working group was elected to produce a proposal on a definition. During 1989 the definition was discussed and 'negotiated' between different actors within organic farming in the Nordic countries. Here a part of the definition is quoted:

"Ecological agriculture refers to a self-sustaining, persevering, balanced agro ecosystem. The system is, to the greatest degree possible, based on local and renewable resources. Ecological agriculture is based on a holistic approach, at local as well as global levels, that encompasses the ecological, economic and social aspects of agricultural production. In ecological agriculture, nature is considered to be an entity with its own value, and mankind is assumed to have a moral obligation to conduct agriculture in a way ensuring that the cultural landscape contributes positively to the natural surroundings."

Theoretical Framework

In this work there are three different theoretical perspectives. It is the perspectives of Edmund Husserl (1859-1938), Martin Heidegger (1889-1976) and Jürgen Habermas (1929-). Husserl, the founder of phenomenology, showed the importance of the 'life world' as a prerequisite for all scientific activity. He also showed the failure of rationalism when it turns into its naïve form – objectivism. Husserl pinpoints the necessity to explore the rational-logical domains going through the subjective mind. Heidegger reminds us about the forgotten question about being, even forgotten by the old Greek philosophical culture 700 B.C., and therefore forgotten through the whole history of western philosophy resulting in the crisis of current western societies. To ask about the nature of being brings us very close to every practitioners dearest experiences. Therefore Heidegger fits into the picture of the ambitions of this work. Finally, Habermas uses the different kinds of rationalities and his basis is within the historical materialism of Marx and the cognitive and moral traditions of Piaget and Kohlberg. In this summary the emphasis will be put on Husserl's phenomenological approach as it is useful when discussing the methodological work of the thesis.

The four concepts 'ὕλη *hyle*, μορφή *morfe*, νοεσις *noesis* and νοεμα *noema* are the key attributes to describe existential and societal aspects of ways of understanding *soil* and *agriculture*. The relation between *hyle*, *morfe*, *noesis* and *noema* of phenomena can be illustrated by a geometrical example. In the following figure the "black and the white" is *hyle* while the lines are *morfe*. Dependent on how the subject views (*noesis*) the lines constituting the geometrical figure can be perceived as a hexagon with three diagonals, six triangular, two different cases with three rhomboids (each with a diagonal), three different diagonals with two trapezium, two cases with a cube (seen from above or underneath) etc. This illustrates different views of the subject watching phenomena. It becomes evident that this does not lead into any relativism.

The *noesis* of every way of understanding is well defined and other subjects having chosen a different view from the beginning are able to understand the new definition. The subjective aspect shows an ideal content. In the same way it can be concluded that every *noema* of each way of understanding has its own ideal content. In this way the phenomenology maps other phenomena in the collective mind.

Research problem

A society is a large group of people with a particular organization and shared customs, laws etc. These established socially accepted practices evolve over time through processes of communication. The exchange of information, news, ideas or opinions is carried out through man's most important methods of communication i.e. speech and writing. The language is the system of human expression of meaning. But people also act toward things on the basis of the meanings that the things have for them. Through social interaction meanings are derived and modified through interpretative processes by the persons involved. Having looked at oneself as an independent observer of researchable objects in the beginning of the 20th century the modern researcher has been compelled to realise how very closely interwoven the own conceptualisation of the world is to the research method used. New scientific approaches have entered the field. Husserl, the founder of phenomenology, has made a profound impact on the philosophy and science during the last hundred of years. One of his central concepts is the *life world* having influenced different individuals as Heidegger, Sartre, Merleau-Ponty and Habermas. The *life world* invites the everyday life experiences of laymen to contribute in the scientific work. Are every individual in society able to make an important contribution to our common food production whether he or she works in the field, kitchen or eats the food? New perspectives into traditional agricultural sciences are needed where people get a chance to develop knowledge about life based on own experiences. In a dialogue it is possible to have a positive expectancy when different conceptions and ways of understanding is presented. Through mutual listening and careful interpretations correspondences will be found as well as completely new things. In an atmosphere of tolerance this will be fruitful. Time is needed of course. Unfortunately the nature of the so-called *information society* does not permit such an idealistic situation. Instead the 'complex composition of forum' is the criterion. This does not permit dialogue, but promotes strategic and rhetoric thinking. There is an increased risk of misunderstandings. Mutual talking and literally taken messages creates low correspondences and much frustration due to limited time. Thus the method used in this study must stimulate dialogue.

Research question

It is important to document the variation of ways of understanding and knowing within »ecological agriculture« in Sweden to enhance its own development and position in society as well as within the agricultural sector. Especially within organic farming the concept of the *living soil* is of outmost importance as it may be the key motivation of farming. In Sweden farmers and consumers have played a powerful role in the development of organic farming. What kind of understanding is the basis of these societal processes? This leads to the first research question of this project:

1. How does the manifold of perspectives on *soil* and *agriculture* look like among different actors within the Swedish food production chain?

A professional facilitation of communication in complex relationships between agriculture and society is needed. An increasing awareness of how differently people interpret significant aspects of reality will stimulate the social learning and sharing of new perspectives within the food production chain, but requires adequate research methods:

2. How can individual farmers, home-gardeners and consumers contribute to a better understanding of *soil* and *agriculture* by developing and sharing their own understanding with other actors within the Swedish food production chain?

The system within *ecological agriculture* is, to the greatest degree possible, based on local and renewable resources i.e. for instance solar energy, climate, biological diversity, landscape, geology, earth/soils, crops, domestic animals, knowledge, labour, market etc. With the terms *soil* and *agriculture* many aspects of these resources are covered. Further they are known by all people – it is no gobbledygook – but words that are the common talk irrespective of social position or profession.

Methodological approach

When two persons meet communication takes place on different levels of consciousness (discursive, practical/intuitive and unconscious). The »information value« of the levels are qualitatively different. To document the information at the different levels adequate methods are needed. Since the objectives are to involve people playing different roles in the food production chain the art of communication must be relevant for all involved. The choice of the two common words *soil* and *agriculture* is an example of this ambition. In our society the exchange of information, news, ideas or opinions is carried out through man's most important methods of communication i.e. speech and writing. The language is the system of human expression of meaning. Thus the method in this study should be able to document verbalized concepts and ways of understandings. The choice is the method of *phenomenography*. Phenomenography, an interview method developed within educational science, aims at description, analysis and understanding of verbalized experiences. However it is important to remember that the experience is always bigger than the discursive consciousness that is expressed verbally. Thus there is knowledge related to the words *soil* and *agriculture* that will be excluded in this study. This is important to have in mind. In addition during the interview only a part of what is possible to verbalize is caught. Thus the validity of the phenomenographical method comprises specific verbalized experiences outspoken during the interviews, but not the persons themselves involved in the interviews. The interview persons form a group having many eyes looking in different directions. The phenomenographical value increases with the amount of perspectives represented in this group of interview persons. A distinction is made between *first* and *second order perspectives* where the former represents explanatory studies and the latter studies of understanding. To ask why certain children learn faster than other is an example of a first order perspective. To ask what different persons think is the reason why certain children

learn faster than other is an example of second order perspective. Using the method of phenomenography the interested is focused on the second order perspective. In phenomenography it is not an interest in explaining what is right or what is wrong, but to describe the variation of perceptions among people into categories of description. The results of phenomenography are those categories of description – discoveries of the researcher. The reliability of the method is not a question of the ability to reproduce, but to recognize the categories of description when reading the interviews. This focusing on the apprehended content as a point of departure for carrying out research and as a basis for integrating the categories of description is seen as the most distinctive feature of phenomenography. This makes collective reflection possible i.e. the totality of those categories of description denotes a kind of *collective intellect*, an evolutionary tool in societal development.

There are different ways of defining the categories of description. In my approach I use the phenomenological method developed and analysed by Husserl. To find relevant categories of description in the phenomenographical analysis of the interviews the *noesis* and *noema* of the verbalized experiences will be in focus. Thus the function of the questions is to create a situation where the interview person as free as possible can describe her/his own perspective on *soil* and *agriculture*. These perspectives will then form the basis for the categories of description. Thus the answers of the interview questions are only a help to find these perspectives of different *noesis* and *noema*, and are of secondary interest.

As earlier mentioned it is important to make a distinction between categories of description and interview persons. What is possible in this phenomenographical study is to collect different concepts and ways of understanding about *soil* and *agriculture* with the help of the persons interviewed. But it is of course not possible to uncover the ‘true’ personality of the interview person and it has never been the objective of the study either. The research process consisted of development of interview questions, main interviews, and pre-recorded cassettes/interview transcriptions and finally the definition of categories of description. The development of interview questions was stimulated with the help of pilot interviews. In this study nine pilot interviews were made in three steps before the time was ripe to start with the main interviews. All in all thirty-six main interviews were made. Sixteen farmers (ten organic farmers and six conventional farmers) and twenty consumers (ten home-gardeners and ten ‘pure’ consumers) were interviewed. The main interview questions was :

1. When you hear the word *soil* what do you think about then?
2. When you look back at your childhood, what memories related to *soil* do you have?
3. What kind of experiences of *soil* do you have nowadays? In what way do you get in contact with *soil*?
4. What does this relation with *soil* mean to you?
5. What kind of advice would you like to give to someone interested in developing the soil fertility? What kind of knowledge is demanded?

6. Is there any person that has played an important role influencing your way of looking at the *soil*?
7. When you hear the word *agriculture* what do you think about then?
8. According to your way of understanding what role in society does *agriculture* play?
 - What is important?
 - What is problematic?
9. If you think about the Swedish *agriculture* hundred years ago. Is that knowledge from those days still valuable?

The pre-recorded cassettes and interview transcriptions comprise thirty hours of taped interviewing, about two thousand questions and answers and three hundred and sixty pages written text (500 words per page). The average length of interviews was forty-three minutes (median thirty-seven minutes).

Results

In this study questions were asked about *soil* and *agriculture*. Seventy-four ways of understanding *soil* were identified, and fifty-four ways of understanding *agriculture* were identified. Several interviews showed more than one way of understanding. Of course it is difficult to discuss each of these one hundred and twenty-eight ways of understanding. Therefore categories of description were searched for. Seven categories of description of *soil* and six categories of description of *agriculture* were found. They are here briefly presented.

In the first category »*Soil* as Esthetical Place of Recreation» (A1) the attitude to soil is characterized by naturalness and independence. The soil is not cultivated. In the next category »*Soil* as Restfulness» (A2) this is the case. The attitude to soil is characterized by relaxation and trust. Cultivating the soil is more like a therapy. In the third category »*Soil* as Sensuous Experience» (A3) the attitude to soil is characterized by practical knowledge. The bodywork is a precondition in this knowledge situation. In »*Soil* as Challenging Project» (A4) the attitude to earth is characterized purposefulness and vigilance. The soil is a method to reach goals. In the fifth category »*Soil* as Subject Being Together With» (A5) the attitude to soil is similar to the attitude of A6, but the level of relationship is more passive and/or unconscious. The feeling of not being alone intuitively is experienced. The next category »*Soil* as Talking Subject» (A6) has an attitude to earth that is characterized by immediacy, welcoming, courtesy and talking – on an active and intuitive level of consciousness. Here the objectless meditative moment of knowledge is stimulated. Finally »*Soil* as Energy Field» (A7) comprise an attitude to earth characterized by a rational-logical discourse. This category implicitly refers to A5 and A6.

In the first category of ways of understanding agriculture »*Agriculture* as Local Scale Production» (B1) the attitude to agriculture is characterized by the experience that, due to the current large scale disorientation of farming, there is a need for bringing agricultural development closer to the people. In the second category »*Agriculture* as Social Challenge» (B2) the attitude to agriculture is characterized by the experience of people being alone in the agricultural work

emphasizing the need for a renaissance of social rural development. The third category »Agriculture as Alienation« (B3) has an attitude to agriculture which is characterized by the experience of how people lose contact with farming mainly shown as a poor food culture. Here implicitly the urbanisation process is referred to. In the fourth category »Agriculture as Exploitation« (B4) the attitude to agriculture is characterized by an explicitly expressed experience of how agriculture is disrupted by destructive forces. Implicitly the ideal agriculture of B6 is recognized. In »Agriculture as Monetary Project and Hierarchically Structured Line of Business« (B5) the attitude to agriculture is characterized by dependency on market. Agriculture all depends on monetary evaluations of market. Supply and demand decides the working conditions and methods within farming. In contrast to this category finally the sixth category »Agriculture as Existential Basis and Moral Challenge« (B6) presents an almost 'opposite' perspective where the attitude to agriculture is characterized as a life style incorporating the human being and her life world into all life in existence. This natural human condition must constantly be protected in the fight against disruptive policies of forces with hostile attitudes towards life.

The next step is to study each group of categories trying to understand the *system of categories* of description concerning *soil*. How does the different categories relate to each other? The same thing is then done with the categories of description concerning *agriculture*. Finally the relationship between the two groups is investigated in a *net of categories*. In this way the answers from the interviews are analysed in a first step. The next step is to analyse them according to the chosen theoretical frameworks of Husserl, Heidegger and Habermas.

Discussion

In this thesis' summary it is only possible to show a principal glimpse of the work, but I hope it has been useful elucidating and generating different kinds of thoughts. Here I present some of the threads that I find inspiring to think about.

- The existential aspects of ways of understanding are the nature of judgments in the categories of description concerning *soil* and *agriculture*. Through phenomenography adequate ways of understanding are identified. These existential aspects constitute the life world, which is defining the basis of agricultural sciences. To be adequate, science must refer to this life world. This life world is rational and possible to investigate only when science keep away from naive rationalism i.e. objectivism. Husserl draws attention to the *life world* and defends the subjective characteristics of rationalism and shows the necessity of choosing the human subject as point of departure in every scientific work. This implies an introduction of the new discipline *existential natural science* having *agricultural phenomenology* on its agenda.
- Societal aspects of ways of understanding are the social impacts of existential aspects. The social consciousness is born in the existential structures of the individuals. In this way the social world, which Habermas call *life world*, should preferably be congruent with the *system*

of technological rationality. To match the *life world* and the *system* in a reasonable way communicative rationality is needed. Due to different competing interests in society strategic rationality is threatening the open debate of communicative rationality. Following the thread above about an *agricultural phenomenology* the concept of communicative action is to be extended. According to the social consciousness some categories of description (A5, A6, A7 and B6) have invited the 'environmental life world' into the human discussion. Thus the concept of *agrarian language-games* is introduced to pay attention to this important qualitative change within the domain of communicative action.

- The existential aspects are not only possible aspects to talk about as if they were mere theoretical and abstract constructions. Perhaps they constitute the very life making being as such possible. These forgotten questions are asked by Heidegger and truly taken into consideration they might invite us to 'real life'. In fact many of the ways of understandings put into different categories of description prompt declare, although in a humble way, that they live their life in the middle of the stream of life flowing through the everyday life of farming and earth. Surely it is easy to forget what is going on in front of ones nose while busy investigating theoretical frameworks of philosophy or burning issues within the societal sphere. But Heidegger tries to make us understand that what really is going on in life is not found within traditional philosophy as Husserl thinks nor within traditional historical materialism as Habermas believes, but within the very peaceful and silent prayer of human open mindedness towards all life in existence.
- One problem with Heidegger is that he chose to build this humbleness on humanity alone. He seemed to believe that the human way of life is only a question of ontology. The story of his life raises some question marks about this point of view. Being very close connected to the soil and the cultural tradition in which he grew up he could not avoid being involved in the dark societal movements of the thirties. Perhaps there is another dimension missing although Heidegger succeeded not to get himself into the 'traps' of philosophy or historical materialism. But building a 'tower of Babel' in ontology he seems to have lost his orientation in life. Therefore I am asking if the time is not ripe to add the dimension of theology, not only as a cultural parameter, but also as a serious perspective to bring into the agricultural sciences. Theology as ontology understood in the strict sense of Heidegger. In the interviews of mine I have met more than once ways of understanding supporting a theological perspective. What do we think about that? To make this idea more tangible I finally present the *evangelistic scenario* in my discussion referring among other things to scientific traditions at the universities of Harvard, Princeton, Yale etc. and the ecumenical movements in the current European society.